

VÅLDSAMT
LIKA OCH OLIKA

En skrift om våld i samkönade parrelationer

Våldsamt lika och olika

En skrift om våld i samkönade parrelationer

Första upplagan 2008.

Populärvetenskaplig bearbetning: Maria Jacobson

Grafisk form: Mera text & form

Tryck: Ljungbergs tryckeri

©RFSL 2008

ISBN: 978-91-976801-2-7

För beställning: forbund@rfsi.se

www.rfsi.se/brottsoffer

VÅLDSAMT LIKA OCH OLIKA

En skrift om våld i samkönade parrelationer

INNEHÅLL

Forskarnas förord	5
-------------------	---

DEL 1

Våld i samkönade parrelationer	8
ABC om LHBT	12
Definitioner av olika typer av utsatthet	15
Lika och olika parförhållanden	18

DEL 2

Så gjordes originalstudien	24
Hur levde de som deltog i studien?	28
Hur utsatta för våld var de?	31
Psykologisk utsatthet	35
När våldet blir vardag	35
Psykologisk kontroll: ständig övervakning	38
Psykologisk isolering: inskränkt frihet	39
Psykologiskt våld: barn och djur som maktmedel	42
Fysisk utsatthet	45
Sexuellt våld: förnedrande intimitet	45
Fysiskt våld: sparkar och slag	46
Polisanmälan och försök att få hjälp och stöd	47
Bara ett fåtal söker hjälp	48
Vad har hänt på tre år?	50
Vad påverkar hjälpsökande bland lhbt-personer?	55
Vidareläsning	58

FORSKARNAS FÖRORD

Det är drygt två år sedan, 2006, som *Våldsamt lika och olika – Om våld i samkönade parrelationer*, kom ut. Då fanns knappt något skrivet om samkönat partnervåld och dessvärre har det inte ändrats nämnvärt sedan dess. Därför är det med stor glädje som vi som författare till den ursprungliga rapporten *Våldsamt lika och olika* tillsammans med RFSL och journalisten Maria Jacobson låter en ny version av densamma se dagens ljus. Och eftersom vår tid är en snabb tid har vi, där det varit påkallat, uppdaterat viss information.

Regeringen har understrukt vikten av att synliggöra lhbt-personer som utsätts för våld i sin parrelation samt ge våldsutsatta i samkönade parrelationer adekvat stöd och hjälp. Denna skrift är till för dem som möter usatta för partnervåld men också för dem som vill veta mer och lära sig mer om denna fråga.

Många som arbetar med stöd och hjälp tror inte att de har mött en lhbt-person som utsatts för våld i sin kärleksrelation. Vi kan naturligtvis inte säga emot. Däremot kan vi säga att när det gäller frågor om våld i nära relationer i allmänhet och våld i samkönade parrelationer i synnerhet, handlar det om vilka frågor man ställer och vilken tolkningsram man har. Eller med andra ord; som man frågar får man svar.

Vi hoppas att ni som läser denna skrift ska få nya frågor att ställa och därmed bidra till att det nät av ideella organisationer och myndigheter som arbetar med frågor om våld i parrelationer också vävs runt lhbt-personer.

Carin Holmberg & Ulrica Stjernqvist
Sköndal, april 2008

1

EN MISSHANDLAD KVINNA SÖKER VÅRD AKUT. MED SIG HAR HON EN ANNAN KVINNA. HUR TOLKAR DU SITUATIONEN? TÄNKER DU: TUR ATT HON HAR EN VÄNINNA MED SIG, HON KAN INTE ÅKA HEM TILL SIN MAN. ELLER SLÅS DU AV TANKEN ATT DET ÄR ETT PAR OCH ATT DEN MEDFÖLJANDE KVINNAN ÄR EN BEVAKANDE FÖRÖVARE?

VÅLD I SAMKÖNADE PARRELATIONER

Våld i samkönade parrelationer erkänns numera som ett problem i lika allvarlig grad som mäns våld mot kvinnor. Det beror bland annat på studien *Våldsamt lika och olika – Om våld i samkönade parrelationer* av Carin Holmberg och Ulrica Stjernqvist från 2006. Den är den första svenska vetenskapliga studien som gjorts på området.

Denna skrift, vars huvudtitel också är *Våldsamt lika och olika*, är en populärvetenskaplig bearbetning av grundstudien. De teoretiska utgångspunkterna, resultaten och slutsatserna är desamma i båda utgåvorna. Därför är titeln också densamma. Vissa avsnitt är kompletterade med ytterligare resultat av grundstudien som publicerats i annan form.

I denna bearbetning står journalisten Maria Jacobson för visst nytillkommet material. Det gäller en uppdatering av *Bara ett fåtal söker hjälp* på sidan 48, ett stycke om skam i samma avsnitt samt tillfogade statistiska uppgifter i *Hur levde de som deltog i studien* på sidan 28.

Dessutom några korta berättelser, avsedda att illustrera hur partnervåld, psykologisk kontroll och isolering kan ta sig uttryck. Observera att dessa inte är hämtade ur grundstudiens forskningsmaterial utan är helt fiktiva.

Våld i parrelationer ses ofta som något som rör kvinnor och män med heterosexuell läggning. Män som utövar våld mot kvinnor i parförhållanden förklaras av mäns över- och kvinnors underordning i samhället. Kortfattat ses mäns våld mot en kvinnlig partner som ett uttryck för denna könsordning.

I studien *Våldsamt lika och olika* pekar författarna på att detta antagande medverkar till att våld i relationer där paren är av samma kön har förblivit osynligt eller bagatelliserats. Den utsattas, liksom förövarens, kön påverkar hur omgivningen uppfattar våldet – och i förlängningen vilken hjälp som erbjuds.

Samhällsinstanser som möter utsatta för våld, till exempel sjukvården, social-

tjänsten, rättsväsendet och brottsofferverksamheter är utformade för att bemöta kvinnor som utsatts för våld av en manlig partner. De utgår, liksom samhället i stort, från heteronormen; föreställningen om att alla är heterosexuella och att detta är det "naturliga", "normala" eller önskvärda sättet att leva.

Det innebär att samhällets beredskap för att ta emot lesbiska, homosexuella, bisexuella och transpersoner – lhbt-personer – behöver förbättras. Kunskapsbehovet är stort, till exempel saknas i princip svenska studier om män utsatta för våld i en samkönad parrelation, liksom studier om våldsutsatta transpersoner. Skyddat boende och annat stöd för dem finns inte heller. Även för lesbiska och bisexuella kvinnor är stöd och skydd otillräckligt.

Detta behov aktualiseras av regeringens *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat*

våld och förtryck samt våld i samkönade relationer som kom i november 2007. Där skriver regeringen att:

"...vikten av mer kunskap vad gäller våld i samkönade relationer och att myndigheter inom rättsväsendet, socialtjänsten och sjukvården m.fl. har kunskap och beredskap att uppmärksamma, bemöta och stödja homo- eller bisexuella kvinnor och män som utsätts för våld."

Principen om alla människors lika värde är utgångspunkt för bemötande och omhändertagande i till exempel vård, socialtjänst och brottsofferjourer. Alla ska behandlas lika. I grunden en god tanke – men mot bakgrund av människors olika livsvillkor kan det resultera i kränkningar, felaktigheter och diskriminerande behandling. För att återvända till exemplet i inledningen; om den misshandlade kvinnan är i sällskap med förövaren vore

” För att kunna ge ett likvärdigt bemötande krävs insikt om människors olikheter.

det direkt farligt att oreflekterat anta att hon blivit misshandlad av sin man.

För att kunna ge ett likvärdigt – professionellt, korrekt och respektfullt – bemötande och omhändertagande krävs insikt om människors olikheter.

Den här skriften som bygger på originalstudien *Våldsamt lika och olika* ger en

kunskapsbas för att utveckla bemötandet och omhändertagandet av lhbt-personer utsatta för våld i en parrelation.

Det finns både likheter och olikheter mellan våld i samkönade och olikkönade parförhållanden. Några av dem är listade nedan.

LIKHETER

- **Mönster.** Makt, kontroll och kyla varvat med värme och ömhet, det vill säga *normaliseringsprocessen*, ter sig liknande i allt partnervåld, oberoende av kön, könsuttryck och sexuell läggning.
- **Metoder.** Systematiskt psykologiskt, fysiskt och/eller sexuellt våld samt kränkande behandling i form av psykologisk kontroll och isolering förekommer oavsett kön, könsuttryck eller sexuell läggning.

OLIKHETER

- **Syner på våld.** Inrotade föreställningar om kvinnligt och manligt har betydelse för hur våldet tolkas. Det finns exempelvis ett grundantagande om kvinnor som offer och män som förövare. När motsatsen inträffar har omgivningen svårt att förstå våldet.
- **Trots att lhbt-personers ställning formellt har stärkts i det svenska samhället på senare år finns andra maktfaktorer som den heterosexuella majoriteten slipper.** Homofobiska värderingar och attityder och heteronormen medför en social och kulturell påfrestning på lhbt-personers samlevnadsformer. I sin tur kan det leda till samhällelig isolering. Man kan tala om dubbel isolering för den våldsutsatta i en lhbt-relation. Psykologisk isolering kan vara ett inslag i våldsmönstret, en isolering som förstärks om omgivningen inte fullt ut erkänner personen/paret socialt. Indirekt bidrar den därmed till den sociala isoleringen.

NÅGRA RESULTAT I KORTHET

Grundstudien *Våldsamt lika och olika* bygger på 2 013 personers svar. De tillfrågade var medlemmar i Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter, RFSL.

- En fjärdedel av dem som svarade har eller hade upplevt någon form av psykologiskt, sexuellt samt fysiskt våld. Även om urvalet är begränsat och andelen som upplevt våld inte direkt kan överföras på samtliga lhbt-personer i hela Sverige kan det ändå fastslås att problemet inte går att bortse från.
- Av dem som uppgett utsatthet i en nuvarande relation var 33 procent lesbiska kvinnor och 46 procent homosexuella män.
- Bland dem som rapporterat utsatthet av en nuvarande partner angav nästan 27 procent att de dessutom var utsatta för psykologisk kontroll. Närmare 41 procent uppgav att de var utsatta för psykologisk isolering.
- Av dem som uppgett att de utsatts för våld av en tidigare partner angav 72 procent att de dessutom varit utsatta för psykologisk kontroll. 86 procent uppgav att de utsatts för psykologisk isolering.
- Bland dem som svarat att de inte var utsatta för våld i en pågående relation rapporterade drygt sju procent att de var utsatta för psykologisk kontroll av sin partner. Drygt tio procent av de icke våldsutsatta svarade att deras partner utsatte dem för psykologisk isolering.
- Ett fåtal har polisanmält det partnervåld de utsatts för. Ytterst få har sökt hjälp och stöd från en ideell eller professionell organisation för brottsoffer. De som söker hjälp vänder sig oftast till en traditionell verksamhet, exempelvis familjerådgivning, socialjour eller psykiatri.
- Ideella och professionella organisationer som har till uppgift att erbjuda skydd, stöd och hjälp för våldsoffer saknar i stor utsträckning beredskap att bemöta lhbt-personer eller att erbjuda dem adekvat stöd. Kunskap om lhbt-personers livsvillkor i allmänhet är liten, i synnerhet är bristen på kompetens om våldsutsatthet påtaglig. En del av dessa verksamheter antar dessutom att lhbt-personer i första hand vänder sig till verksamheter med lhbt-kompetens.
- Definitioner av psykologisk kontroll, psykologisk isolering och olika former av våld finns på sidan 15. Resultaten redovisas närmare på sidorna 24–57.

ABC OM LHBT

- Sexuell läggning** homosexualitet, bisexualitet och heterosexuallitet
- Homosexualitet** förmåga att bli kär i, förälskad i och/eller attraherad av någon med samma kön
- Lesbisk** homosexuell kvinna
- Bög** homosexuell man
- Bisexualitet** förmåga att bli kär i, förälskad i och/eller attraherad av någon oavsett kön
- Heterosexuallitet** förmåga att bli kär i, förälskad i och/eller attraherad av någon med motsatt kön
- Transperson** samlingsnamn på könsöverskridare; personer som ifrågasätter det kön som det omgivande heteronormativa samhället definierat dem som, till exempel transvestiter och transsexuella. Transpersoner kan vara homo-, bi-, eller heterosexuella.
- Lhbt** samlingsbegrepp för lesbiska, homosexuella, bisexuella och transpersoner. Genom att använda denna förkortning synliggörs lesbiska. Den ursprungliga amerikanska beteckningen *lesbian-, homosexual-, bisexual- and transgender* blev i svensk översättning *hbt*, där *h* står för både homosexuella kvinnor och män.
- Självdefinition** i studien *Våldsamt lika och olika* har de som svarat fått definiera sig själva. Detta för att i möjligaste mån undvika påtvingade kategorier och öppna för den mångfald som faktiskt finns i lhbt-gruppen. För läsare ovana vid lhbt-frågor används som synonymt med *självdefinition* också *kön* och *sexuell läggning* i denna skrift.
- Ifrågasättande** en grupp svarande i studien *Våldsamt lika och olika* vill inte inordna sig i de kategorier som användes. I denna skrift kallas de *ifrågasättande* och gemensamt för dem är att de ifrågasätter fasta könskategorier och identiteter baserade på sexuell läggning.

Komma ut en person kommer ut vid varje nytt tillfälle då omgivningen förutsätter att personens sexuella läggning eller självdefinition är heterosexuell. Att komma ut är en ständigt pågående process. Begreppet härrör från engelskans *coming out of the closet*.

"Outa" att berätta för omgivningen om en persons sexuella läggning mot dennas vilja. Att avslöja någons hiv-status är också att "outa".

Kön refererar här till socialt och kulturellt skapat kön: femininitet, kvinnlighet, maskulinitet, manlighet

Könsordning, könsmaktordning innebär att gruppen män är överordnad gruppen kvinnor. Könsmaktordningen präglas av två logiker: 1) manligt och kvinnligt som motsatser som inte bör blandas, *isärhållandets logik*. 2) manlighet som norm för det mänskliga, allmängiltiga, *hierarkisk logik*. Ett maktförhållande som skär genom livets alla områden.

Heteronormen föreställningen att alla är heterosexuella och att detta är det "normala", "naturliga" eller det önskvärda sättet att leva. En av utgångspunkterna är förväntningar om manlighet och kvinnlighet som varandras motsatser och komplement. Heteronormativitet handlar om makt. Den som tillhör normen har privilegiet att vara något annat än sin sexuella läggning och har även makten att bedöma vad som är annorlunda och icke önskvärt. De som överskrider gränser för heterosexualitet uppfattas som "avvikande".

Homofobi ideologi, uppfattning eller medveten värdering som ger uttryck för en starkt negativ syn på homosexualitet eller på homo- och bisexuella människor

Transfobi ideologi, uppfattning eller medveten värdering som ger uttryck för en starkt negativ syn på transpersoner

Hatbrott med homofobiska motiv

utmärkande för hatbrott är att de utgör angrepp på de mänskliga rättigheterna och strider mot den grundläggande värderingen om alla människors lika värde. Det är motivet, inte den brottsliga gärningen, som avgör om det handlar om hatbrott. Exempelvis blir en misshandel rubricerad som hatbrott om förövaren förklarar gärningen med att hon eller han "tycker att flator/bögar är äckliga". De vanligaste brottsrubriceringarna är ofredande och olaga hot, men det kan också handla om misshandel och hets mot folkgrupp. En vanlig missuppfattning är att hatbrott med homofobiska motiv görs av personer tillhörande någon vit-maktorganisation. Majoriteten av brott inträffar dock i vardagliga sammanhang, där förövare kan finnas i ursprungsfamiljen, bland grannar eller på arbetsplatsen/skolan. Förövaren är lika ofta bekant med eller känd av den utsatta, som obekant. En komplicerande faktor när det handlar om våld i samkönade parrelationer är att hatbrott kan vara en del av det systematiska våldet. Det kan vara svårt att avgöra när det ena övergår i det andra. Även hatbrott riktade mot transpersoner inkluderas i lagstiftningen.

Hedersrelaterat våld och förtryck

stark kontroll som utövas mot någon i familjen eller i den sociala gemenskapen med hänvisning till den skam familjen eller gemenskapen drabbas av om någon bryter mot normen, hederskodexen, som gäller för gruppen. En studie från 2004, *Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning* visar att lhbt-ungdomar är särskilt utsatta då det helt saknas beredskap i samhället att ta emot eller stödja dem. I denna studie ges exempel på att etniskt svenska föräldrar tagit avstånd från homosexuella barn därför att de dragit "skam" över familjen.

MAKT, KONTROLL, ISOLERING, PSYKOLOGISKT, SEXUELLT
OCH FYSISKT VÅLD BILDAR ETT MÖNSTER FÖR VÅLD
I PARRELATIONER.

DEFINITIONER AV OLIKA TYPER AV UTSATTHET

Psykologisk kontroll

Psykologisk kontroll kan yttra sig som ett kontrollerande beteende där den ena parten kräver att få veta vem den andra träffar, talar med eller vad hon/han gör. Andra sätt att försöka kontrollera partnern är via e-post, telefonsamtal och sms, inte minst genom samtalslistor där det framgår vem partnern kontaktat. Direkta hot kan också förekomma.

Psykologisk isolering

Psykologisk isolering är liksom psykologisk kontroll försök att begränsa partnerns livsutrymme. Det kan handla om uttryckliga förbud att träffa släkt och vänner. Eller också ställa till bråk när partnern ska träffa goda vänner eller familj. Det kan också handla om en mental isolering, i bemärkelsen att den utsatta känner sig tvingad att undanhålla förtroenden eller information om sig själv och om hur man har det i sin relation när man träffar anhöriga eller goda vänner.

Verbala attacker och kränkande tillmälen som till exempel "ful", "tjock" eller "korkad" förekommer liksom att uttala

sig nedsättande om partnerns familj och vänner.

Specifikt för lhbt-par kan vara att partnern kräver att den utsatta ska vara öppen med sin sexuella läggning inför omgivningen – som i sin tur kan vara ogillande. Partnern kan också hota med att avslöja den utsattas sexuella läggning för omgivningen som kan vara ovetande. Att mot någons vilja berätta om en persons sexuella läggning kallas att "outa". Outa kan också handla om att avslöja någons hiv-status.

Psykologisk kontroll och isolering

Psykologisk kontroll och psykologisk isolering är inslag i normaliseringsprocessen. Våld i parrelationer kännetecknas av ett förlopp där värme, ömhet och kärleksfullhet varvas med kränkningar, hotfullhet och försök att begränsa partnern.

Psykologiskt våld

Gränserna mellan psykologisk kontroll, psykologisk isolering och psykologiskt våld kan vara hårfina. Till det psykologiska våldet hör att hota med att skada den ut-

satta partnerns barn, gemensamma barn, partnerns eller gemensamma husdjur. Ett annat inslag är att förövaren hotar med att skada sig själv om den utsatta lämnar förhållandet. Att med avsikt förstöra saker som tillhör den utsatta partnern kan också ingå. Olika former av förbud är andra exempel på psykologiskt våld, till exempel att förbjuda, eller bestämma över, den utsatta partnerns inköp eller möjlighet till eget yrkesarbete.

Sexuellt våld

En form av sexuellt våld är att använda pornografi på ett sätt som den utsatta partnern upplever som obehagligt eller kränkande. Andra, mer fysiska, är att ta i partnern på ett sexuellt sätt mot dennas

vilja: hålla fast, smeka, krama eller kyssa. Att tvinga eller försöka att tvinga partnern till någon sexuell aktivitet genom hot, fasthållande eller genom att skada partnern är också sexuellt våld. Likaså om det sker när den utsatta partnern varit försvarslös, till exempel sovande eller drogad.

Fysiskt våld

Fysiskt våld är till exempel våldsamt uppträdande genom att kasta saker med avsikt att skada, knuffa, dra i håret, bita, riva, hålla fast eller släpa den utsatta partnern. Slag med handen, att banka partnerns huvud mot något, sparka och ta stryptag likaså. Att hota med kniv eller använda andra vapen eller tillhyggen är ytterligare exempel.

FIKTIVT EXEMPEL 1: Om bara telefonen inte hade ringt

Det var fredag kväll. Petra och jag hade smitit från jobbet för att få en riktigt lång och mysig kväll tillsammans. Helgen innan hade vi bråkat rejält och precis blivit sams igen efter en eländig vecka. Vi hade köpt gott att äta och dricka och skulle just skåla när jag hörde mobilen ringa. Jag tittade frågande på Petra som sa: svara!

Var fanns nu mobilen? Längst ner i väskan i hallen visade det sig, och jag hann inte fiska upp den i tid. Okänt nummer stod det på displayen. Petra kom ut i hallen och stirrade på mig. Misstänksamt.

”Varför svarade du inte?”, frågade hon.

”Jag hann inte.”, sa jag.

”Jag hörde ju att det ringde – var det med flit du inte svarade?”

Jag försökte att förklara att mobilen låg under böcker i den stora väskan och eftersom signalen hade stegrande volym var det bara de sista signalerna som hörts.

Petra skakade på huvudet och sa med vass röst: ”Det är konstigt att det alltid ringer till dig när vi har bråkat – och ännu konstigare att du inte svarar. Och sen låtsas du som om du inte vet vem det är!”

”Men Petra”, sa jag, ”så är det inte. Jag vet verkligen inte vem det kan vara – vill personen något viktigt så ringer hon eller han väl igen.”

En välbekant känsla av hopplöshet böljade fram i mig. Jag visste att kvällen var förstörd. Petra blev ofta rasande över mitt sätt att hantera telefonen – och jag förstod aldrig varför. När olika företag ringde och försökte sälja grejer, eller vid felringningar, blev Petra irriterad och kommenterade att det var konstigt att så många ringde till mig. När Petra ringde mig klagade hon över att jag var oengagerad i samtalet. Det spelade ingen roll om jag satt i ett möte – jag kände mig tvungen att svara upp mot Petras krav. ”Ska du låta så kan vi lika gärna göra slut”, kunde hon skrika annars.

För att undvika dessa situationer såg jag till att sköta mina samtal på dagtid på jobbet – så att ingen skulle ringa hem på kvällarna. Om någon trots det ringde blev jag spänd och rädd att Petra skulle bli irriterad. Hur jag än gjorde så blev det fel.

Varför stängde jag inte av telefonen? tänkte jag.

KVINNOR LÖSER VÅL KONFLIKTER GENOM SAMTAL?
EN KARL SOM BLIR MISSHANDLAD KAN VÅL FÖRSVARA SIG?
VEM ÄR KVINNAN OCH VEM ÄR MANNEN I ERT FÖRHÅLLANDE?
MYTER OCH FÖRESTÄLLNINGAR KRING KÖN, MAKT OCH SEXUELL
LÄGGNING HAR BIDRAGIT TILL ATT VÅLD I LHBT-RELATIONER
KUNNAT FÖRBLI OSYNLIGT.

LIKA OCH OLIKA PARFÖRHÅLLANDEN

I vårt samhälle är våld det yttersta medlet för att uppnå makt. Mäns våld mot kvinnor förklaras mot bakgrund av maktordningen mellan könen som råder i samhället i stort. Men den förklaringen till mäns våld mot kvinnor riskerar att hindra förståelsen av våld i lhbt-relationer.

Det finns också ett grundantagande om kvinnor som offer och män som förövare – som vore det biologiskt styrt. När motsatsen inträffar har omgivningens svårt att uppfatta våldet.

Lesbiska, bögar, bisexuella och transpersoner är naturligtvis inte befriade från könsmaktordningen eller från normer om kvinnlighet och manlighet – även om de bryter mot normer för parrelationer, sexuell läggning och traditionella könsuttryck. Snarare är det så att könsmaktordningen, heteronormen och könsuppfattningar medför ökad anspänning på lhbt-förhållanden.

Våldsmönstret i parförhållanden – oavsett kön, könsuttryck och sexuell lägg-

ning – ser delvis lika ut. Men medan olikkönade par har en given plats i samhället möts inte lhbt-paren alltid med samma självklarhet. Den heterosexuella parrelationen bildar starka samhällsnormer om både sexuell läggning, kön och om vad ett parförhållande förväntas vara. Heteronormen är institutionaliserad i form av politik, lagar och regler på områden som exempelvis familje- och socialpolitik, vilket medför att lhbt-personer utestängs. Ett till synes banalt exempel är blanketter hos olika myndigheter. De är närmast omöjliga att fylla i för lhbt-personer och lhbt-par eftersom de är utformade efter antagandet att par och familjer består av en kvinna och en man. Denna samhälleliga exkludering håller successivt på att förändras genom nya lagar och regler. Och nya blanketter.

Uttalat styr heteronormen också en mängd sociala situationer i livet – allt ifrån bemötande inom vård och omsorg via snacket runt fikabordet på jobbet till

att pussas i offentliga sammanhang. Det kan exempelvis handla om en läkare som frågar sin patient vilket preventivmedel hon och hennes man använder. Eller om en kvinna som på jobbet berättar att hon och hennes man varit i Barcelona på semester. Vardagliga situationer och samtal som säger något om sexuell läggning – utan att orden sexuell läggning någonsin nämns. Inga andra berättelser än majoritetens får utrymme. På så vis upprepas heteronormen ständigt och den heterosexuella parrelationen får ett kvitto på hur "normal" den är. Konsekvensen blir att lhbt-personer och lhbt-par utestängs också socialt. Man kan tala om ett socialt förtryck.

Lhbt-paren måste förhålla sig till heteronormen varje dag – bland annat för att alla blir bemötta som om de vore heterosexuella. Det ställer krav på icke-heterosexuella att våga vara öppna. Om kvinnan på läkarbesök från exemplet ovan är lesbisk ställs hon inför valet att komma ut för läkaren – och riskera avståndstagande. Eller så väljer hon att inget säga om sin sexuella läggning – och riskerar att få råd av läkaren som inte är relevanta för hennes livssituation. I värsta fall kan hon få felaktig behandling. Dessutom osynliggör hon en del av sig själv och sin relation. Berättelsen om den semestrande kvinnan kan uppfattas som en "manifestation" av homosexualitet om hon talar om att hon varit med sin fru i Prag.

Heterosexualitet betraktas knappt som en sexuell läggning medan lesbiskhet, homo- och bisexualitet ses som något mycket privat. Ett olikkönat par ses rätt och slätt som ett par – medan ett samkönat par blir "ett lesbiskt par" eller "ett bögar".

Heteronormen kan med andra ord beskrivas som en maktstruktur som genomsyrar institutioner, situationer och relationer. Därtill bildar den en tankeform för hur vi uppfattar omvärlden och våra medmänniskor. Därför fordras reflektion för att göra sig medveten om hur egna föreställningar kommer till uttryck i mötet med andra människor. Man kan exempelvis fundera över vem som lever mest i enlighet med normen; en heterosexuell singelkvinna eller två lesbiska kvinnor som lever i ett parförhållande?

Heteronormen fungerar utestängande för alla som inte omfattas av den men syftar inte medvetet till att diskriminera eller förtrycka. I stället kan den rymma en välvillig men omedveten inställning till lhbt-personer och relationer: "Här är det högt i tak så för oss är det helt okej att du är bög.", kan någon säga och mena väl. Men den till synes sjysta inställningen döljer ett maktförhållande – det är skillnad på att vara den som tolererar och den som blir tolererad.

Heteronormen dikterar vad som anses vara " normalt", " naturligt" och eftersträvarsvärt. De som bryter mot normen betraktas som " avvikande", " onaturliga" eller " onormala". Ett sådant synsätt lägger grunden för homofobi; en ideologi som bygger på en medveten negativ värdering av lesbiska, homo- och bisexuella, kombinerad med en tro på den egna gruppens överlägsenhet. På motsvarande sätt talar man om transfobi; en medveten negativ värdering av transpersoner.

Sådant som för olikkönade par är okomplicerat; att hålla varandra i handen, pussas på stan eller bland familj och släkt,

kan mötas av ogillande, stirrande eller negativa kommenterar från omgivningen när det gäller ett samkönat par. Paret kan behandlas som om de är kompisar istället för ett kärlekspar. Icke-accepterande kan visas med ansiktsuttryck och subtila signaler i vardagen, vilket medverkar till en tystnad runt paret.

Jämställdhet är något som de flesta heterosexuella par förhandlar om – och bråkar om: "Varför är det alltid jag som ska tvätta?". "Nu får du hämta barnen, jag har gjort det hela veckan!". Det är underförstått att detta är en fråga som måste hanteras. Ibland kan man höra heterosexuella kvinnor säga: "Det vore mycket lättare att vara lesbisk – kvinnor förstår varandra på ett helt annat sätt." Det finns en förväntning på att om man har samma kön och sexuella läggning slipper man mönster av över- och underordning. Homosexuella män kan i egenskap av att vara män också se sig, och bli sedda, som jämlikar.

Det är inte ovanligt att personer i samkönade parförhållanden får frågan: Vem är kvinnan och vem är mannen i ert förhållande? Det är precis som om ett parförhållande måste bestå av två kön. Man kan kalla det heterosexuallisering. Och mer eller mindre outtalat finns det idéer om hur könen är och vad de ska göra, både i parförhållandet och i samhället. Liksom normen om heterosexuell läggning är styrande finns också oskrivna regler för vad som är socialt och kulturellt önskvärt hos "riktiga" kvinnor och "riktiga" män.

Av hävd har kvinnlighet exempelvis kopplats till passivitet, känslomässighet och omsorg om relationer, kropp och ut-

seende. På motsvarande vis förknippas manlighet med styrka, makt och aktivitet. Kvinnlighet och manlighet har formats som motsatser som förväntas attraheras av varandra. Ramarna för "riktiga" kvinnor och "riktiga" män uppfattas som så givna att det upplevs konstigt och hotfullt när någon stiger utanför dem. Transpersoner – könsöverskridare – ses som "avvikare" och kanske också som ett hot mot den fasta könsuppdelningen. Längre har könets olikheter förklarats med hänvisning till biologi och natur. Män ansågs aggressiva "av naturen" medan kvinnor ansågs undergivna "av naturen". På senare tid visar forskning och verklighet att könets egenskaper inte är statiska. Det vi idag anser vara kvinnligt och manligt uppfattades nödvändigtvis inte så förr. Idag förknippas exempelvis känslomässig behärskning med manlighet men det finns gott om historiska exempel på att män levde ut känslomässighet, som att gråta offentligt, i andra tidsperioder. Det sociala könet är föränderligt.

Vill man vara snäll kan man säga att en grundtanke med könsordningen är att kvinnor och män ska komplettera varandra. I realiteten handlar det snarare om att kvinnor ska komplettera män. Mäns behov och erfarenheter har historiskt sett fått utgöra basen för samhällsbygget om vi ser till industrisamhällets tillkomst. Ta till exempel arbetslivet. Det är inrättat efter att medborgaren arbetar heltid i stort sett oavbrutet från skolavslutning till pension. Pensionssystem och socialförsäkringssystem är utformade därefter. Så gjorde, och gör män fortfarande i hög grad, medan kvinnor oftare arbetar deltid

och är föräldralediga mer. På så vis är män normen för medborgaren.

Parallellt etablerades den heterosexuella tvåsamhetsmodellen för att passa ihop med arbetslivet utifrån normen om manlighet. Mannens plats blev offentligheten, kvinnans hemmet. Båda arbetade, men endast mannen fick betalt. I sin tur försörjde han kvinnan och barnen. Kärnfamiljen var en familjebildning som ansågs passa moderna industrisamhällen. Idéer om könsens lämplighet – definierade av män – för olika uppgifter passade väl in. Manlighetens påstådda styrka och intellekt lämpade sig för offentlig verksamhet. Kvinnlighetens antagna omsorg gjorde sig bra i hemmet. Ett av problemen med modellen är att det män utträttar har kommit att värderas högre än det som kvinnor utträttar – vilket får återverkningar både på samhällsstatus, lönesättning och pension.

Könsordningen kan enkelt sammanfattas; män som grupp har större makt än kvinnor som grupp, så kallat

manliga värden har format samhället och det som män utför värderas högre. Därmed har också makt och överordning kommit att knytas hårt till manlighet. På samma sätt länkas passivitet och underordning till kvinnlighet. Gradvis korrigeras obalansen genom politik och lagar för att stärka kvinnors position och förbättra kvinnors villkor. Det sker dock i hög utsträckning inom ramen för det manligt uppbyggda samhället – de manliga strukturerna. Och de befolkas och bärs upp av både kvinnor och män.

När våld i samkönade parrelationer synliggörs håller inte de vedertagna föreställningarna om vad som anses kvinnligt och manligt. Studien *Våldsamt lika och olika* utmanar rådande uppfattningar om våldsutsatta och förövare, om makt och dominans. Den visar också hur heteronormen präglar de institutioner och verksamheter som finns för att omhänderta våldsutsatta.

” När våld i samkönade parrelationer synliggörs håller inte de vedertagna föreställningarna om vad som anses kvinnligt och manligt.

2

VÅLD I LHBT-RELATIONER VAR INGET NÅGON VILLE KÄNNAS VID. ÄNDÅ MÄRKTE MAN ATT ALLT FLER VÅLDSUTSATTÄ SÖKTE SIG TILL RFSL BROTTSOFFERJOUR FÖR STÖD OCH HJÄLP. SVENSK OCH NORDISK FORSKNING PÅ OMRÅDET SAKNADES. FORSKARNA CARIN HOLMBERG OCH ULRICA STJERNQVIST, DÅ VERKSAMMA VID CENTRUM FÖR GENUSSTUDIER VID STOCKHOLMS UNIVERSITET, TOG SIG AN UPPDRAGET ATT KARTLÄGGA – OCH DÄRMED SYNLIGGÖRA – ETT VÅLD OMGÄRDAT AV TYSTNAD.

SÅ GJORDES ORIGINALSTUDIEN

Hur kom ni på idén att göra Våldsamt lika och olika?

Carin Holmberg (CH): Anneli Svensson, kurator på RFSL Brottsofferjour, sa vid ett tillfälle att det skulle vara bra om någon forskade om våld i samkönade parrelationer. Det fanns ingen svensk, ens nordisk forskning, på detta område. Anneli Svensson hade under sina åtta år i praktisk verksamhet sett att antalet klienter som kom till RFSL Brottsofferjour hela tiden ökade. 50 procent av ärendena handlade om samkönat partnervåld och 50 procent om hatbrott. I samtal med olika myndigheter och bidragsgivare hade hon förstått att det krävdes statistik för att få ekonomiskt stöd till fortsatt arbete med det samkönade partnervåldet.

Ulrica Stjernqvist (US): Vi tyckte att det var bra att få med hela lhbt-gruppen. För om våld i lesbiska och bisexuella kvinnors relationer inte är särskilt diskuterat så är det i princip helt tyst när det gäller våld mellan män som lever i en parrelation. Tystnaden kan handla om att man tänker sig att det är mer "naturligt" att män slår varandra. Därför anses det kanske mer intressant med det som framstår som en anomali, nämligen att kvinnor slår. Men den typen av föreställningar handlar mest om att man tror att våld har med testosteron att göra.

Vilken metod har ni använt?

US: Vi har använt en kvantitativ metod där vi med hjälp av en omfattande

enkät samlat in svar från en stor grupp personer. Vi lät oss inspireras av *Slagen dam*, en omfångsundersökning från 2001 där mäns våld mot kvinnor fokuserades. Vi tänkte att man på så sätt ändå skulle kunna jämföra hur våldet ser ut i lhbt- respektive heterosexuella parrelationer. Dock med den viktiga skillnaden att *Slagen dam* har ett statistiskt befolkningsunderlag och alltså kan generaliseras till hela befolkningen medan vi har en avgränsad mängd svarande. Dessutom vet ingen hur många lhbt-personer det finns i Sverige (ingen registreras på grund av sexuell läggning eller könsöverskridande) och därför har man ingen totalbefolkning att jämföra resultatet med.

Hur gjorde ni för att hitta personer?

CH: Vi vände oss till RFSL och bad att få skicka med enkäten med deras medlemstidning, Kom Ut. Vi skickade ut 5 000 enkäter och fick in lite drygt 2 000 svar.

Vilka var svårigheterna?

CH: Det är ett otroligt pyssel att skriva en enkät. Det är en balans mellan fasta och öppna svarsalternativ. Öppna svar kan vara svåra att redovisa när man har ett så stort material. Det är också svårt att hitta kategorier och svarsalternativ som passar just vår grupp. Den har ju makt över sin självdefinition och vill inte alltid passa in i färdiga kategorier. Det är lätt att trampa någon på tårna. Ett uttryck för gruppens vilja att definiera sig själv är kategorin *ej definierade* (som kallas *ifrågasättande* i den här skriften). Där placerade vi alla de som svarat utanför våra kategorier. På det viset fick alla vara med på sina villkor samtidigt som vi givetvis inte kunde avpassa egna kategorier för var och en av dem. I en konventionell studie fanns risken att dessa svar hade behandlats som obrukbara – beroende på okunnighet om gruppens förhållningssätt till sin självdefinition. Nu är de istället med i studien.

Finns det några begränsningar i studien?

US: När vi formulerade frågepaketet om vilket stöd och hjälp man har sökt och fått så skrev vi i den inledande frågan: *Har du anmält din nuvarande och/eller din före detta sambo/partner till polisen för något av det hon/han utsatt/utsatte dig för? Vid svar nej, gå vidare.* Konsekvensen blev att enbart de som polisanmält våldet, eller att det på annat sätt kommit till polisens kännedom, gick vidare till frågor om stöd och hjälp. Med tanke på hur få fall av partnervåld i lhbt-relationer som polisanmäls blev det ett ordentligt bortfall på dessa frågor.

CH: Det var olyckligt. Därför sökte vi och fick pengar för att göra en uppföljningsstudie om just bemötandefrågor. På så sätt kunde vi få en del kunskap även om denna fråga. I efterhand är det lätt att förstå att svarsfrekvensen

skulle bli låg men när man sitter där och läser frågor och formuleringar och skriver så kan det bli lite snårigt. Nu tycker jag att det blev bra att vi har en särskild uppföljningsstudie. Den gav intressanta resultat och finns publicerad i *Tidskrift för genusvetenskap* 4/2007.¹

Vet ni något om hur studien använts?

CH: Sveriges Kvinnojourers Riksförbund, SKR, har använt studien som grund för sin handbok om våld i samkönade parrelationer. Organisationen vill sprida kunskap om samkönat partnervåld (läs våld i lesbiska och bisexuella kvinnors parrelationer) för att kvinnojourer ska kunna ge ett bättre bemötande. Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige, ROKS, arrangerade ett seminarium kring studien på ett årsmöte för sina kvinnojourer. Jag vet att man även läst den i både svensk och norsk riksdag när man arbetat med frågorna. Dessutom citeras den flitigt i regeringens *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer* som kom 2007. Och nu ger RFSL ut den i den här versionen. Det tror jag kan göra att den får en än större spridning. I grundstudien finns mycket tabeller och det kan vara avskräckande för en del läsare. Det är det till och med för mig!

Är det någon fråga ni inte fått svar på när det gäller partnervåld i lhbt-relationer?

CH: Det finns många frågor kvar att ställa. Jag skulle vilja veta mer om könsskillnader i det psykologiska våldet. I studien framstår det som att bögar "kräver" mer uttalat psykologiskt våld för att det ska bli tydligt för dem, medan kvinnor verkar förstå det psykologiska våldet snabbare. Hur ska man förklara det? Är det så?

US: Det finns också könsskillnader när det gäller det sexuella våldet, exempelvis tycks män vara mer utsatta för sexuellt våld än kvinnor. Hur ska man förstå det? Just detta, att förstå och förhålla sig till både sexualitet och kön samtidigt är spännande. Det säger något om kvinnor och män, kvinnligt och manligt, på ett mer generellt samhällsligt plan.

CH: Det skulle också vara spännande att förstå hur samkönat partnervåld och hatbrott länkas samman och om det tar sig uttryck i psykologisk kontroll och isolering. Man kan tänka sig att homofobiska strukturer används i relationen av förövaren och när blir det då ett hatbrott? Jag tror att det ibland är svårt att separera dessa brott.

Är det något ni är särskilt överraskade av?

US: Något som bekräftades var att det fanns en tydlig skillnad mellan män och kvinnor vad gäller det sexuella våldet. Betydligt fler män än kvinnor rapporterade

1) Resultat och slutsatser från uppföljningsstudien finns i kortad form i avsnittet *Bara ett fåtal söker hjälp* på sidan 48.

utsatthet. Det överraskade mig helt enkelt för att jag själv hade gått och närt en sådan tanke och jag trodde att det skulle visa sig vara en förutfattad mening. Istället blev den tanken bekräftad.

CH: Lite överraskad är jag över att män inte backade på att svara.

När det gäller heterosexuella män så finns en tanke om att de sällan anmäler det våld de utsätts för av sina kvinnliga partner i heterosexuella relationer. Anledningen skulle vara att heterosexuella män upplever det som förnedrande och omanligt att tala om våld i relationen. Den tanken fick inget stöd i vår studie eftersom män berättade om det våld de utsätts för. Sedan kanske det ändå finns ett stort mörkertal, det kan vara så att män, oavsett sexuell läggning, har svårt att förhålla sig till offerbegreppet eftersom det uppfattas som "kvinnligt". Nu använde vi begreppet utsatt istället för offer vilket kanske bidrog till att så många män berättade om sin utsatthet. Det kan jag inte svara på. Jag är glad att män delade med sig av sina erfarenheter men däremot ledsen över att det är så många – kvinnor som män – som utsätts för våld i sina samkönade parrelationer.

Vilken sorts forskning skulle mer behövas?

CH: Se ovan. Man kan väl säga att området i princip är obeforskat. Det kommer att ta många år innan vi kommit i kapp forskningen om mäns våld mot kvinnor. En större studie om transpersoners upplevelser av våld i parrelationer skulle behövas. En studie om lhbt-personer och partnervåld med svarande som inte är medlemmar i RFSL behövs också. Det är ju en annan grupp lhbt-personer. Av dem kanske en del lever i den verkliga garderoben. Andra är väldefinierade och anser inte att de behöver RFSL med den miljö och det sexualpolitiska arbete som organisationen erbjuder. Det vore också intressant att se hur lhbt-personer organiserar sina parrelationer. Hur delar man på saker och ting i hemmet? Delar man upp det eller hur gör man? I våldsforskningen om heterosexuella par finns en klar linje mellan kärleksforskning, jämställdhetsforskning och våld. Det anses hänga ihop. Finns det samma kontinuum (samband) mellan kärlek och våld i lhbt-relationerna? Vad säger det i så fall om kärlek och jämlikhet?

US: En studie som bygger på djupintervjuer med lhbt-personer. Alltså en kvalitativ studie. Samt fokusera kön hos just lhbt-personer för att se hur de organiserar sina liv utefter jämställdhetstanken, om alls. Dessutom; hur ser det sexuella våldet ut bland män som har sex med män och lever i en parrelation? Det var ett resultat som utmärkte sig – och vi tror att det är något som handlar om kön och manlighet.

RESULTATEN AV STUDIEN *VÅLDSAMT LIKA OCH OLIKA – OM VÅLD I SAMKÖNADE PARRELATIONER* GER ANLEDNING TILL REFLEKTIONER OM VÅLD, KÖN OCH SJÄLVDEFINITION. HÄR BELYSES OLIKA ASPEKTER, EXEMPELVIS LEVNADSFÖRHÅLLANDEN BLAND DEM SOM DELTOG OCH OLIKA TYPER AV UTSATTHET. FÖR SPECIFIKA OCH DETALJERADE RESULTAT HÄNVISAS TILL GRUNDSTUDIEN. SIST I SKRIFTEN FINNS INFORMATION OM HUR DEN KAN BESTÄLLAS.

HUR LEVDE DE SOM DELTOG I STUDIEN?

De svarande i studien *Våldsamt lika och olika* är till viss del som folk är mest i Sverige. Lever i en stad, i ett parförhållande och har jobb. Men de är mer välutbildade.

De 2013 personer som deltog i studien var medlemmar i Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter, RFSL. En klar majoritet definierade sig utifrån biologiskt kön; kvinna eller man. Vidare såg sig en tredjedel som lesbiska och omkring hälften såg sig som homosexuella män.

Nio² procent angav att de definierar sig som bisexuella kvinnor och tre procent uppgav att de var bisexuella män. Lika stor andel, tre procent, var ifrågasättande. Ett fåtal definierade sig som transpersoner och heterosexuella.

På vissa punkter följde levnadsförhållandena i gruppen samma mönster som i övriga befolkningen, enligt en jämförelse med Statistiska centralbyrån under tiden för studiens genomförande 2004 och 2005. En majoritet rapporterade till exempel att de levde i ett parförhållande, de flesta som sambor. 14 procent var singlar. En stor del var singlar, 41 procent.

Flertalet, 66 procent, eller 1 327 personer, levde i storstäder, 21 procent, eller 426 personer, bodde i tätort medan tolv procent, eller 242 personer, uppgav att de levde i glesbygd, vilket i stort sett överensstämde med övriga befolkningen.

Majoriteten var också yrkesarbetande medan arbetslösheten uppgick till omkring fem procent, också det är jämförbart med resten av befolkningen. Tolv

2) Alla procentsatser i löpande text är avrundade enligt gängse praxis; upp till ,5 avrundas nedåt, över ,5 avrundas uppåt. I vissa fall anges antal personer.

procent studerade och fem procent var pensionerade.

Däremot var de svarande i *Våldsamt lika och olika* mer välutbildade än övriga befolkningen. Hälften av gruppen hade eftergymnasial utbildning mot 33 procent i befolkningen. Hela 43 procent, eller 857 personer, hade examen från högskola eller universitet.

Månadsinkomsten varierade stort. Till inkomst räknas lön, sjukpenning, pension, studiebidrag, föräldrapenning och arbetslöshetsersättning. Där fanns en del låginkomsttagare, till exempel hade fem procent en inkomst under 5 000 kronor i månaden efter skatt. Närmare hälften hade en inkomst på mellan

10 000 kronor och 20 000 kronor efter skatt i månaden. Sju procent hade över 30 000 efter skatt per månad.

De allra flesta var födda i Sverige. 181 personer svarade att de var födda i ett annat land, merparten i ett nordiskt eller europeiskt land. Från övriga världsdelar kom flest från Asien, 17 personer, och från Latinamerika, elva personer.

25 procent, 501 personer av de 2013 i totalgruppen, var utsatta och/eller hade varit utsatta för våld när studien gjordes. Levnadsvillkoren, i form av utbildning, jobb och inkomst, för våldsutsatta och förövare var ganska lika visade det sig när de som deltog i studien beskrev sina partners.

MAKT ATT SJÄLV BESTÄMMA VEM MAN ÄR

Många upplever begreppet "sexuell läggning" alltför snävt. *Våldsamt lika och olika* använder därför begreppet självdefinition. Det ger varje människa rätten att själv bestämma vem man är, oavsett vilka etiketter omvärlden sätter.

I studien fanns möjlighet att definiera sig som *lesbisk, homosexuell man, bisexuell, heterosexuell, transperson* eller *annat*, ange vad... Detta "annat" gav utrymme för personer som inte alls ville definiera sig utifrån studiens kategorier att ändå medverka. De kallas i den här skriften *ifrågasättande*. De är kritiska till grundstudiens indelningar och ifrågasätter fasta kategorier baserade på kön och sexualitet i allmänhet. Att *heterosexuell* fanns med som tillval kanske förvånar i en studie om våld i lhbt-relationer. Också det avspeglar mångfalden när det gäller kön och sexualitet. Det kan exempelvis handla om män som känner kärlek/attraktion till andra män men som inte definierar sig som homosexuella. Alla människor kopplar inte ihop kärlek, attraktion eller sexuell praktik med en fast identitet utifrån sexuell läggning.

Det könsneutrala pronomenet *hen* används allt oftare i Sverige. Det kan passa exempelvis transpersoner och ifrågasättande som inte ser sig som enbart en *hon* eller en *han*. Majoriteten av världens språk skiljer inte mellan hon och han. Näraliggande är exempelvis finskans *hän* som används för både hon och han. Språket kan fungera könsöverskridande och luckra upp det tudelade sättet att se på kön.

SJÄLVDEFINITION	PROCENT	ANTAL
Lesbisk	33,3	670
Homosexuell man	50,6	1018
Bisexuell kvinna	9,0	182
Bisexuell man	3,4	68
Transperson, kvinna	0,2	5
Transperson, man	0,3	6
Heterosexuell kvinna	0,05	1
Heterosexuell man	0,1	2
Ifrågasättande	3,0	61
TOTALT	100,0	2013

Ur Appendixtabell 1: Totalt antal svarande i enkäten, *Våldsamt lika och olika – Om våld i samkönade parrelationer*. Holmberg & Stjernqvist 2006. Centrum för genusstudier, Stockholms universitet.

EN FJÄRDEDEL AV DE SOM SVARADE I STUDIEN *VÅLDSAMT LIKA OCH OLIKA* VAR, ELLER HADE VARIT, UTSATTA FÖR NÅGON FORM AV VÅLD I EN PÅGÅENDE ELLER FÖRE DETTA PARRELATION NÄR STUDIEN GJORDES.

HUR UTSATTA FÖR VÅLD VAR DE?

I studien talar man om psykologiskt, sexuellt och fysiskt våld. Av dem som blivit utsatta för någon form av våld hade majoriteten utsatts i en samkönad parrelation. Utöver faktiskt våld kan man också utsättas för psykologisk kontroll och isolering: normaliseringsprocessen. En stor andel var, eller hade varit utsatta, för psykologisk kontroll och/eller psykologisk isolering samtidigt som de var utsatta för våld. Det fanns också en grupp som var utsatta för psykologisk kontroll och/eller isolering men *inte* utsatta för våld.

Majoriteten av dem som var våldsutsatta i sitt nuvarande förhållande hade levt länge med sin partner, i tio år eller mer. 62 procent av de utsatta levde också helt öppet. Medan 16 procent uppgav att varken arbetskamrater eller vänner kände till deras självdefinITION.

De 198 personer, av totalgruppen om 2013 personer, som uppgav våldsutsatthet i sin nuvarande parrelation varierade i ålder. Ett stort antal, 59 personer, var mellan 20 och 30 år och nästan lika många var mellan 30 och 40 år. 41 personer var mellan 40 och 50 år medan 25

stycken var mellan 50 och 60 år. Ett fåtal var under 20 och över 70 år. En skillnad bland förövarna var att äldre lesbiska kvinnor utsatte en yngre partner medan homosexuella män oftare blev utsatta av en yngre partner.

Homosexuella män var den enskilt största gruppen, 46 procent, som var utsatta för någon form av våld i *parförhållandet de levde i* när studien gjordes. Förövarna var till 91 procent homosexuella män. Resultatet överensstämmer med annan rapportering, exempelvis från den amerikanska organisationen National Coalition on Anti-Violence Programs, som årligen undersöker våld i parförhållanden bland lhbt-befolkningen i USA.

Delvis bryter detta mot föreställningen att män har svårt att tala om att de utsätts för våld i sitt förhållande. Resultatet bryter också mot föreställningen att utsatthet endast skulle vara förknippat med kvinnlighet. Det kan betyda att de utsatta männen inte sätter sin egen situation i samband med den offentliga diskussionen om våld i parförhållanden, som handlar om mäns våld

mot kvinnor. På så vis skulle de kunna undvika att jämföra sig med våldsutsatta kvinnor och därmed med offerrollen som förknippas med kvinnlighet och underordning. En fråga som ännu är utforskad är om det kan innebära att män stannar längre i en våldsrelation, då de inte har ord på vad de är utsatta för.

Bland våldsutsatta kvinnor var 33 procent lesbiska. De utsattes i flertalet fall av en lesbisk partner. Tolv procent av de våldsutsatta kvinnorna var bisexuella. Deras förövare var i 41 procent heterosexuella manliga partners.

17 procent i totalgruppen på 2013 personer rapporterade att de varit utsatta i ett *före detta* parförhållande. I antal personer handlar det om 349. Av dem var 43 procent lesbiska kvinnor och 14 procent bisexuella kvinnor. Flertalet hade utsatts av en lesbisk förövare, vilket visar att också kvinnor använder våld som maktmedel mot en partner. 23 procent av kvinnorna hade också utsatts av en heterosexuell manlig partner. 32 procent homosexuella män utsattes framför allt av en samkönad före detta partner. 3 procent bisexuella män hade utsatts av en före detta partner. I hälften av fallen var förövarna heterosexuella kvinnor.

Sammantaget framgår av studien *Våld samt lika och olika* att både kvinnor och män, oavsett självdefinition, kan utsätta en partner för psykologisk kontroll, psykologisk isolering, psykologiskt, sexuellt och fysiskt våld. Bland de utsatta återfinns denna mångfald.

Det innebär att etablerade "sanningar" om kön, självdefinition, makt och våld i parrelationer behöver omformuleras. Mäns makt och kontroll över en kvinnlig

partner kan både vara ett resultat av och förstärkas av samhällelig makt i en heterosexuell parrelation. Men det är inte så länge sedan mäns våld mot kvinnor i parförhållanden bortförklarades. Det framställdes som neutrala gräl som urartat. Vanligt var också att förklara våldet med individuella faktorer. Enskilda män ansågs ha problem, till exempel med alkohol eller med svartsjuka. Ofta förlades ansvaret också på enskilda kvinnor, exempelvis med motivet att de var provokativa.

Våld i lhbt-relationer bortförklaras också – helt enkelt för att vi lärt oss förstå våld som en konsekvens av mäns överordning och som ett problem som enbart rör heterosexuella par.

För att förstå att våld kan förekomma också i samkönade parförhållanden krävs att man frikopplar makt och kontroll på individnivå från samhällelig köns makt och normen om heterosexuell läggning. Dessutom måste man hålla isär socialt kön och biologiskt kön. Visserligen är det framförallt män som utövar våld. Men man gör det enkelt för sig genom att förklara det med att män "av naturen" är mer aggressiva och våldsamma. Indirekt skulle det innebära att män inte kan ta ansvar för sitt beteende. Underförstått innebär det också att kvinnor "av naturen" alltid blir offer. Däremot är aggression, våld och makt knutna till maskulinitet, det vill säga det sociala könet. Man kan säga att maskuliniteten tillåter att män är våldsamma. Idén om femininitet berättigar inte kvinnor att utöva våld på samma sätt. Man kan se maskulinitet och femininitet som två positioner, varav maskuliniteten är knuten till makt och kontroll.

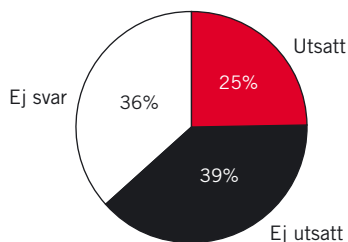
Människor har kapacitet att dominera och utöva våld – även kvinnor, som i samhällelig mening är underordnade. *Människor* kan bli offer för våld i en parrelation – också män som i samhällelig bemärkelse är överordnade.

Precis som våld är det yttersta medlet för att uppnå makt i vårt samhälle handlar våld i parrelationer alltid om makt och kontroll. En ofta använd förklaring till mäns våld mot kvinnor i parrelationer är att män upplever brist på makt och dominans, dels i sina parförhållanden men också vad det gäller samhällsmakt. För att återta den makt män ser sig berättigade till mot bakgrund av könsmaktordningen utövar de våld. En annan förklaring är att förövarna inte enbart vill bibehålla en överordning utan också stärka sin position.

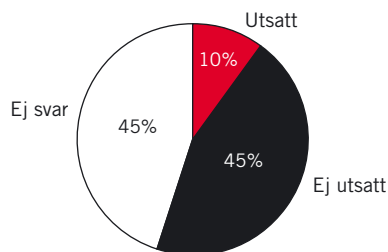
Om man använder teorin om maktförlust för att förstå exempelvis ett lesbiskt parförhållande kan man anta att lhbt-personer generellt upplever en brist på kontroll genom samhälleliga maktmekanismer, såsom heteronormativ utestängning, osynliggörande, diskriminering och homofobi. Tanken om parförhållandet som en jämlik fristad är sympatisk – och svårnådd. Syftet med våld för en lesbisk förövar skulle kunna vara att hon upplever att den av henne definierade jämvikten i förhållandet går förlorad. Hotet skulle då handla om förlust av jämvikt och våldet skulle syfta till att återställa maktbalansen – precis som i den heterosexuella relationen får våldet som konsekvens att den överordnade stärker sin position.

På motsvarande sätt omges homosexuella manliga par av det samhälleliga

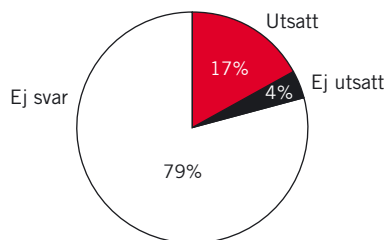
Tabell 1 Respondenter utsatta för någon form av våld **totalt**.

Tabell 2 Respondenter utsatta för någon form av våld **av nuvarande partner**.

Tabell 3 Respondenter utsatta för någon form av våld **av före detta partner**.

yttre trycket i form av utestängning, diskriminering och homofobi, samtidigt som de i egenskap av att vara män uppfattar sig som jämlikar. Dominans och våld blir medel att försöka återfå maktbalansen om en partner upplever att den av honom definierade jämvikten rubbas.

Oavsett vilket det individuella skälet kan vara måste det betonas att förövaren gör ett aktivt val att utöva våld. Hon eller han anser sig ha rätt att göra det. Hon eller han kalkylerar med att uppnå det önskade resultatet med våldet. Den som utsätts för våld kan aldrig hållas ansvarig.

PSYKOLOGISK UTSATTHET ÄR I STUDIEN *VÅLDSAMT LIKA OCH OLIKA* SPECIFICERAD I TRE TYPER: PSYKOLOGISK KONTROLL, PSYKOLOGISK ISOLERING OCH PSYKOLOGISKT VÅLD.

I EN DEL ANDRA SAMMANHANG RÄKNAS DET SOM HÄR BENÄMNS PSYKOLOGISK KONTROLL OCH PSYKOLOGISK ISOLERING IN I DEFINITIONEN AV PSYKOLOGISKT VÅLD. OBEROENDE AV DEFINITION ÄR MEKANISMERNA DELAR AV NORMALISERINGSPROCESSEN SOM SYFTAR TILL ATT BEGRÄNSA PARTNERNS LIVSUTRYMME.

PSYKOLOGISK UTSATTHET

När våldet blir vardag

En majoritet av de våldsutsatta hade levt länge med sin partner och var nöjda med sina förhållanden. Hur går det ihop?

Tio procent, 198 personer, av de 2013 personerna levde i en våldsrelation när studien *Våldsamt lika och olika* genomfördes. Många hade levt i förhållandet under lång tid. I studien gavs de tillfälle att beskriva sin relation. Majoriteten, 71 procent, beskrev sitt förhållande i positiva ordalag. Bara fem procent beskrev förhållandet som dåligt. Det kan verka som en motsättning – att vara utsatt för våld och samtidigt tycka att förhållandet är bra. Men om man betänker normaliseringsprocessens styrka är det helt logiskt.

Psykologisk kontroll och psykologisk isolering är inslag i normaliseringsprocessen. Normaliseringsprocessen leder inte alltid till våld – men våld i parrelationer föregås och omges i de flesta fall av en normaliseringsprocess. Våld i parrelationer kännetecknas av ett förlopp där värme, ömhet och kärleksfullhet varvas med kränkningar, hotfullhet och försök att begränsa partnern. Normaliseringen fungerar just därför att paret är känslomässigt bundna till varandra, de kanske bor och har barn ihop. Ett liv ihop. Den partner som utsätts anpassar sig, till en början kanske för att försöka lugna situationen. Kränkningarna rättfärdigas genom att den utsatta tar på sig skulden och gör sig delaktig till det som sker. Konse-

kvensen är att den utsatta börjar rätta sig efter partners bild och begränsar sig själv för att undvika partners kontroll och kränkningar. Dessutom kan de goda stunderna uppväga de dåliga. Ju längre tiden går, desto mer vardaglig och "normal" ter sig den kränkande relationen. Den utsatta upplever att det är hon eller han som ändrat på sig – inte att partnern tvingat fram en förändring.

Våldsutsatta i samkönade parrelationer kan själva ha svårighet att identifiera psykologisk kontroll, isolering och våld som systematisk dominans. Våldet normaliseras gradvis. Den utsatta har övertagit förövarens bild av henne/honom och gör sig medansvarig. Verbala kränkningar "görs om" till neutrala, jämbördiga gräl.

Det bekräftas av den uppföljningsstudie³ som gjordes av forskarna en tid efter *Våldsamt lika och olika*. 57 personer som ingått i den ursprungliga studien frågades närmare i uppföljningen om vad de utsatts för och i vilken utsträckning de sökt hjälp. Där ställdes bland annat frågor om de svarandes syn på vad de utsattes för. Det fanns några återkommande, gemensamma faktorer när de utsatta själva beskrev sin situation; de förringade våldet och betonade sin egen delaktighet. Det är inte ovanligt att kvinnor som utsätts av en manlig heterosexuell partner på liknande sätt "hjälp till" att normalisera våldet. "Det kunde ha varit värre. Jag blir ju i alla fall inte misshandlad.", kan en utsatt person intala sig och omgivningen. I stället för att lyfta fram det man utsätts för fram-

hålls det man *inte* utsätts för. Den utsatta relativiserar sin situation.

Generellt kan det vara smärtsamt för vem som helst att se sig som offer – som maktlös, ur stånd att försvara sig.

När det gäller kvinnor i lesbiska parförhållanden finns en större benägenhet till motstånd än bland kvinnor i heterosexuella parrelationer. Det kan finnas flera förklaringar till det. Även om lesbiska par har en förväntan om ett jämlikt förhållande utan könsmaktmönster kan den våldsutsatta tolka våldet utifrån könsmaktordningen. Partnervåld kopplas ihop med heterosexuella par – mäns våld mot kvinnor – och inte självklart med den egna situationen eller relationen. I stället kanske en våldsutsatt lesbisk kvinna bedömer partners våldshandlingar som enskilda företeelser snarare än att identifiera det som systematiskt våld. Det är inte ovanligt att våldsutsatta, oavsett sexuell läggning, förringar våldet och ser sig som medansvariga – faktorer som eventuellt samspelar med de ovan nämnda. Om den utsatta och förövaren dessutom är ungefär lika stora rent kroppsligt kanske inte förövaren uppfattas som fysiskt överlägsen. Könsmaktordningens logik om mäns överordning och kvinnors underordning lämnar inget tankemässigt utrymme för kvinnor som förövare av våld. I föreställningarna om vad som är "kvinnligt" – passivitet till exempel – finns inte heller plats för kvinnor som våldsutövare. Därmed kan det inte heller finnas någon i den lesbiska parrelationen som är utsatt för våld. Våldet framstår som en

3) *Samkönat partnervåld. Vad är det och vilket stöd behövs?*

Carin Holmberg och Ulrica Stjernqvist, Tidskrift för genusvetenskap 4/2007

obegriplighet, både för den utsatta och för omgivningen.

Risken med motstånd och självförsvar är att omgivningen, exempelvis behandlare, felaktigt tolkar våldet som ömsesidigt – alltså att båda parter är lika ansvariga för våldet. En viss parallell kan dras till att våldsutsatta kvinnor i heterosexuella parförhållanden ibland ser sig som delaktiga till våldet. De kan intala sig, och omgivningen, att orsaken till våldet är deras eget fel; de är dumma, provocerande eller liknande.

En kvinna som gör motstånd bryter mot normen om kvinnlig passivitet och underkastelse. I sin tur kan det påverka tolkningen av våldet. Normen om kvinnlighet föreskriver också att kvinnor är lyssnande och inklämmande – och att de löser konflikter genom samtal och icke-aggression.

Att män kan ta till våld i konflikt-situationer ses på motsvarande vis som givet enligt normen om manlighet. Uti-från den förväntas en man att kunna göra motstånd och försvara sig – oavsett sexuell läggning. Ibland talas det om boxningsringsmyten – både offer och förövare görs lika delaktiga till våldet. En våldsutsatt man i ett homosexuellt

parförhållande riskerar att osynliggöras och att inte tas på allvar. I ett homo-sexuellt parförhållande kan den enskilda mannen också ha svårt att se sig som ett offer. Det antyder underordning som associeras till kvinnlighet – och män ser sig i kraft av sitt kön som jämlikar, oavsett sexuell läggning.

I bemötandet av våldsutsatta lhbt-personer gäller det att vara lyhörd för hur föreställningar om kön, makt och sexuell läggning spelar in för hur de våldsutsatta själva tolkar våldet.

En mer individrelaterad förklaring som både våldsutsatta och behandlare kan ge uttryck för är att våldet skulle bero på att den våldsutövande partnern har problem av olika slag, till exempel med alkohol, svår barndom eller har psykiska problem. Med den typen av förklaring framstår förövaren som en avvikande person som behöver hjälp. Den utsatta personens trauma hamnar i bakgrunden. Det finns en risk att sådana förklaringar döljer att det handlar om systematiskt och återkommande våld som ett uttryck för makt och dominans i ett parförhållande.

Psykologisk kontroll: ständig övervakning

Psykologisk kontroll kan ha andra förtecken när det gäller en lhbt-relation än en heterosexuell parrelation. I hela gruppen hade 18 procent uppgett att de utsatts för psykologisk kontroll. Då inkluderas de som var utsatta av sin partner när studien genomfördes och de som hade utsatts av en tidigare partner.

För att ta reda på i vilken omfattning de svarande var utsatta, eller hade varit utsatta, för psykologisk kontroll ställdes frågor av karaktären: *Har din partner/före detta partner varit svartsjuk och krävt att få veta vem du träffar och vad du har gjort?* och *Har din partner/före detta partner skickat hot eller kontrollerat dig via mobilsamtal, sms eller e-post?*

198 personer i hela gruppen var utsatta för någon form psykologiskt, sexuellt och/eller fysiskt våld i det förhållande de levde i när studien gjordes. 27 procent av de våldsutsatta var också utsatta för psykologisk kontroll. Den största gruppen var lesbiska kvinnor, tolv procent, medan tre procent var bisexuella kvinnor. Av männen utsatta för både våld och psykologisk kontroll var sju procent homosexuella och två procent bisexuella. Ytterst få transpersoner, ifrågasättande och heterosexuella var utsatta för psykologisk kontroll.

Men så stor andel som åtta procent svarade att de var utsatta för psykologisk kontroll i sitt nuvarande förhållande men *inte* utsatta för våld. Här var den största gruppen homosexuella män, fyra procent, följd av lesbiska kvinnor med två procent. I flertalet fall var de utsatta av en samkönad partner.

Möjligen kan resultatet tyda på att en normaliseringsprocess inletts – men det kan också ses i förhållande till det faktum att lhbt-kretsar kan vara ganska små och karaktäriseras av att "alla-känner-alla". Till följd av heteronormen och homofobi råder en brist på isärhållande. I den heterosexuella världen är det tvärtom – den är organiserad genom isärhållande av könen utifrån könsmaktordningen. I en heterosexuell parrelation kan det yttra sig genom att exempelvis kvinnan i ett par inte umgås med sina före detta partners på tu man hand, eller umgås över könsgränserna utan sin partner. Däremot kan kvinnor gå på tjejmiddag och män ta en öl med grabbarna. I lhbt-sammanhang är det inte ovanligt att före detta eller eventuellt framtida partners finns i vänkretsen. I sin tur kan det leda till att ena partnern känner sig osäker och otrygg och därför kontrollerar den andra.

Men beroende, kontroll och maktobalans mellan parterna är faktorer som kan leda till partnervåld, oavsett kön, könsuttryck och sexuell läggning.

En betydligt större andel svarade att de varit utsatta för både våld och psykologisk kontroll i sitt senast avslutade

parförhållande, 72 procent, än i sitt nuvarande förhållande. Det fanns en tydlig skillnad mellan antalet kvinnor och män som utsatts för både våld och psykologisk kontroll i en före detta relation, 42 procent kvinnor mot 25 procent män. I närmare två tredjedelar av fallen var förövarna kvinnor, men i en tredjedel av fallen var de heterosexuella män. Homo-

sexuella män hade i nästan alla fall utsatts av en manlig homosexuell partner. Bland ifrågasättande uppgav fyra procent att de utsatts av en före detta partner. Fler transpersoner och heterosexuella uppgav att de utsatts för våld och psykologisk kontroll i en tidigare relation än i en nuvarande.

Psykologisk isolering: inskränkt frihet

Psykologisk isolering kan förstärkas av social isolering för en våldsutsatt person i en lhbt-relation. Av hela gruppen svarade nästan 24 procent att de var eller hade varit utsatta för psykologisk isolering.

I syfte att utröna hur många som var utsatta för psykologisk isolering tillfrågades de 2013 personerna bland annat om deras partner, eller före detta partner, kallat dem nedsättande saker. De fick också svara på frågor om partnern hotat med outing, det vill säga krävt att den utsatta skulle vara öppen med sin sexuella läggning. Partnern kan också hota med att avslöja den utsattas hiv-status för omgivningen som kanske är ovetande.

Förbud av olika slag, till exempel att träffa sin familj eller goda vänner, alternativt förbud att tala förtroligt med familj och vänner kan höra till psykologisk isolering. Eller också ställa till bråk när partnern ska träffa goda vänner eller familj. Det kan också handla om en mental isolering, i bemärkelsen att den utsatta känner sig tvingad att undanhålla

förtroenden eller information om sig själv när man träffar anhöriga eller vänner.

Psykologisk isolering förekom både bland de 41 procent som uppgav att de var utsatta för våld av en nuvarande partner, och bland de elva procent som inte var våldsutsatta.

Bland dem som var utsatta både för våld och psykologisk isolering var andelen lesbiska kvinnor och homosexuella män ganska jämn, 16 respektive 17 procent. Bland bisexuella var fyra procent kvinnor och två procent män utsatta. Utsatta ifrågasättande och transpersoner uppgick totalt till två procent.

De lesbiska kvinnorna utsattes i de flesta fall av en lesbisk partner men där fanns även de som var utsatta av bisexuella kvinnliga partners och i enstaka fall av en heterosexuell man. De bisexuella kvinnorna utsattes lika ofta

av en bisexuell kvinnlig partner som av en heterosexuell manlig partner.

Homosexuella män var i flertalet fall utsatta av en homosexuell manlig partner. Men där fanns också enstaka exempel på att förövarna var en bisexuell man, en heterosexuell man och en heterosexuell kvinna. De bisexuella männen utsattes i lika hög grad, två procent, av en homosexuell manlig partner som av en heterosexuell kvinnlig partner.

Mönstret att vara utsatt för en maktmekanism men inte av våld återkommer i högre grad när det gäller psykologisk isolering än vid psykologisk kontroll. Elva procent var utsatta för psykologisk isolering men inte av våld. Andelen utsatta lesbiska kvinnor och homosexuella män var ungefär lika stor, lite drygt fyra procent. Betydligt fler bisexuella kvinnor än bisexuella män var utsatta, elva respektive tre *personer*. Ytterst få transpersoner och ifrågasättande utsattes för psykologisk isolering av en nuvarande partner.

Psykologisk isolering är en del av normaliseringsprocessen när man talar om partnervåld i allmänhet. Resultatet visar att man kan vara psykologiskt isolerad utan att vara våldsutsatt. Här får man hålla i minnet den samhälleliga aspekten av isolering av lhbt-personer/par som kan förstärka den psykologiska isoleringen.

Omgivningens okunskap om lhbt-personers livsvillkor i allmänhet och om lhbt-relationer i synnerhet bidrar till en samhällelig isolering av lhbt-personer och par. I sin tur kan det leda till att samkönade par är mer hänvisade till varandra än heterosexuella par. Denna

isolering samverkar med den psykologiska isolering som vanligen ingår i normaliseringsprocessen. Isoleringen begränsar partnernes livsutrymme – som kanske redan är begränsat av den sociala isolering som kan omge samkönade par. I många fall har paret ingen annan att vända sig till än varandra. Bundenhet och beroende som par vanligen känner till varandra förstärks för samkönade par genom den samhälleliga isoleringen. Att rapporteringsgraden var ungefär lika för lesbiska kvinnor och homosexuella män kan bero på att lhbt-personer ofta är uppmärksamma på social isolering, och kanske många gånger utsatta för en sådan från familj, vänner eller arbetskamrater.

Det är inte ovanligt med konflikter i lhbt-relationer kring hur man ska förhålla sig till ursprungsfamiljer och vänner. Dessa kan vara alltifrån ogillande till uttalat homofobiska – vilket medför ytterligare anspänning på parrelationen. Slitningarna kan utnyttjas av en partner i syfte att isolera; ”Eftersom dina syskon är så negativa mot mig och oss så tycker jag inte att du ska umgås med dem.”

En annan fråga handlar om öppenhet. Varje människa väljer givetvis själv hur öppen hon vill vara med sin sexuella läggning. Oavsett vilket ställningstagande personen gör får det konsekvenser för partnern. I sin tur kan också detta medföra konflikter.

Liksom i fallet med psykologisk kontroll i en tidigare relation var andelen utsatta för psykologisk isolering av en före detta partner betydligt större än av en nuvarande partner. Hela 86 procent hade utsatts för psykologisk isolering

och våld av en före detta partner. Även här var lesbiska i majoritet med 38 procent. Den före detta partnern var ofta en lesbisk kvinna – men en hög andel, tio procent, hade utsatts av en heterosexuell man. Bland de bisexuella kvinnorna hade 13 procent varit utsatta för både isolering och våld – och här dominerade heterosexuella manliga ex-partners som förövare, åtta procent.

27 procent homosexuella män hade utsatts för både våld och psykologisk isolering i sin tidigare relation. I de flesta fall hade de utsatts av en homosexuell man men i en del fall av bisexuella män och heterosexuella kvinnor. Tre procent av de bisexuella männen hade utsatts

för våld och isolering i sitt före detta förhållande. Partnern hade i de flesta fall varit en heterosexuell kvinna.

Fem procent ifrågasättande hade utsatts för både psykologisk isolering och våld av en tidigare partner. Bland förövarna fanns lesbiska kvinnor och heterosexuella män. En liten andel transpersoner och heterosexuella hade utsatts för både psykologisk isolering och våld i sin senast avslutade relation.

Kvinnor i högre grad än män rapporterar om dessa former – psykologisk kontroll och isolering – av utsatthet. Ett könsmonster som inte finns i rapporteringen om utsatthet för våld.

”

Bundenhet och beroende som par vanligen känner till varandra förstärks för samkönade par genom den samhälleliga isoleringen.

Psykologiskt våld: barn och djur som maktmedel

Homosexuella män rapporterar i högre grad om psykologiskt våld. Det kan bero på svårighet att identifiera de mer subtila maktmekanismerna kontroll och isolering. Drygt 15 procent i hela gruppen svarade att de var, eller hade varit, utsatta för psykologiskt våld.

Gruppen fick svara på frågor som till exempel: *Har din partner/före detta partner hotat att skada dina eller era barn?*, *Har din partner/före detta partner hotat med att skada ditt eller ert husdjur?* och *Har din partner/före detta partner hotat att göra sig själv illa om du lämnar henne/honom?*

I psykologiskt våld kan också förbud om att arbeta utanför hemmet och förbud att köpa vad man vill förekomma.

Gränserna mellan psykologisk kontroll och isolering och psykologiskt våld kan, som tidigare skrivits, vara hårfina. När det gäller utsatthet för psykologiskt våld i en nuvarande relation var homosexuella män i majoritet med tolv procent. Förövaren var i de flesta fall också en homosexuell man men i fyra procent var förövaren en heterosexuell kvinna. Andelen lesbiska kvinnor som var utsatta för psykologiskt våld av en nuvarande partner var omkring hälften så stor som andelen män. Dessa utsattes av en kvinna, i de flesta fall av en lesbisk kvinna.

Bisexuella kvinnor var utsatta för psykologiskt våld i högre utsträckning än bisexuella män. Den största enskilda gruppen förövare av psykologiskt våld mot bisexuella kvinnor var heterosexuella män. En mindre del transpersoner

och ifrågasättande rapporterade utsatthet för psykologiskt våld i sitt nuvarande förhållande.

Generellt var det fler som utsatts för psykologiskt våld av en före detta partner, 63 procent, än av en nuvarande. Dock är det mindre rapporterat än psykologisk kontroll och isolering.

Det blev tydligt att homosexuella män rapporterade ökad utsatthet för psykologiskt våld i en nuvarande relation, medan lesbiska kvinnor angav ökad utsatthet för psykologisk kontroll. En förklaring till detta kan vara att män har svårare att identifiera mer subtila maktmekanismer. De så att säga "kräver" mer för att tolka signalerna. I sin tur kan det bero på att män i kraft av sitt kön inte uppfattar sig som underordnade. En konsekvens kan vara att de inte självklart tolkar psykologisk kontroll och isolering som dominans. Den lägre rapporteringen av utsatthet för psykologisk kontroll bland homosexuella män skulle också kunna handla om att vissa delar av den homosexuella manskulturen har en tolerant syn på sexuella kontakter utanför parrelationen. I sin tur minskar det partners "behov" av att kontrollera och isolera den utsatta mannen. I den

lesbiska kvinnliga kulturen finns inte denna tolerans i lika hög grad.

En försiktig gissning till att lesbiska rapporterar högre utsatthet för psykologisk kontroll är att de är socialiserade som kvinnor i allmänhet; dels till att lära sig uppfatta och tolka signaler om överordning, dels har klart för sig att de som kvinnor tillhör en underordnad grupp utifrån könsfördelningen.

Till det psykologiska våldet kan hot om att skada partners barn, gemensamma barn, partners husdjur eller gemensamma djur finnas. Som uppmärksammas på senare år är barn alltid medvetna om när en förälder är utsatt för våld eller övergrepp. De ska betraktas som brottsoffer, likväl som den utsatta partneren. Husdjurens situation är liknande. Detta rapporterades i mycket få fall i nuvarande förhållande men i högre grad i ett tidigare förhållande. Eftersom det ändå är förhållandesvis få anges här antalet fall i stället för andel i procent. 36 personer, mest lesbiska kvinnor, rapporterade att barn *bevittnat* våld i den tidigare relationen. Totalt sett var kvinnor och män som förövare i barns närvaro ungefär lika många, 17 kvinnor respektive 19 män. De flesta relationerna var olikkönade. Det ställdes inga frågor om vilken typ av våld barn bevittnat.

Totalt rapporterades om 18 fall där också barn *blivit utsatta* för våld av en tidigare partner. I studien förekom inga frågor om vilken typ av våld barnen utsatts för. Könsfördelningen av förövare var jämn, nio stycken av vardera könet. I sju fall var förövarna heterosexuella män.

Djur angavs också som mer utsatta i en tidigare relation än i en nuvarande,

totalt handlade det om 36 fall då före detta partners hotat, kränkt, slagit och/eller dödat ett husdjur. Här var könsfördelningen på förövaren jämn.

Lesbiska kvinnor dominerar bland dem som hade utsatts av psykologiskt våld av en före detta partner med 28 procent. Även förövarna var till största delen lesbiska kvinnor men en stor andel var också heterosexuella män, tio procent. 19 procent homosexuella män hade utsatts av en tidigare partner, i de flesta fall i en samkönad relation.

Bisexuella kvinnor uppgav utsatthet för psykologiskt våld i en tidigare relation i högre utsträckning än bisexuella män, nio procent respektive fem procent. Bisexuella kvinnor hade till största delen utsatts i en olikkönad relation, liksom de bisexuella männen.

FIKTIVT EXEMPEL 2: Nyår i Venedig

Andreas och jag skulle fira vårt första nyår tillsammans – i Venedig. Romantiskt så det förslår. Andreas hade varit där tidigare. Jag blev förälskad i staden med sina kanaler.

Det började bra. Vi hittade en liten restaurang som hade ett nyårs-paket. Middag, musik, framträdanden. Vi placerades vid ett bord med andra mindre sällskap: en italiensk far och son, två äldre kvinnor från Paris. Jag satt bredvid sonen, som visade sig vara forskare, precis som jag. Samtalet flöt lätt. Pappan hade varit professor i ekonomi vid Sorbonne i Paris och envisades med att kalla mig för "Signor Roberto" på ett lite skämtsamt chevalereskt sätt. De anade nog att vi var ett par, även om vi varit diffusa vid presentationen – för alla märkte hur stel och avvisande Andreas uppförde sig när jag fick så mycket uppmärksamhet från bordsgrannarna. Han stirrade uppfordrande på mig och svarade knappt på tilltal. Jag trodde att det var vanlig svartsjuka som då och då kommit fram i sociala sammanhang. Vid nyårsskålen sa han surt: "Gott nytt år – om vi nu håller ihop så länge." När vi kom till hotellet sent på natten brakade det loss: "Hur ska jag någonsin kunna lita på dig", skrek han. "Du flörtar ju med vem som helst!" Jag bara skakade på huvudet – fattade inte hur allt kunde bli så fel. Då slog han mig rakt i ansiktet. Senare sa han att han kanske tagit i för hårt – men jag hade ju betett mig utmanande hela kvällen, påstod han.

Veckan i Venedig blev förfärlig. Varje dag måste jag bedyra att det var honom jag älskade, jag fick lova att inte titta åt andra män. När jag drog mig undan hans sexuella inviter sa han: "Jasså, det passar inte längre, är det den där italienske killen du suktar efter, eller?" Vid flygplatsen blev vi hämtade av mina föräldrar. Det första Andreas sa när de frågade hur resan varit var: "Ja, Robert föll de italienska männen i smaken."

VÅLD ÄR DET YTTERSTA MEDLET ATT UPPNÅ MAKT. PSYKOLOGISKA MAKTMETODER ÄR LIKA ALLVARLIGA SOM FYSISKA FÖR DEN SOM UTSÄTTS – ÄVEN OM FYSISKT VÅLD KAN VARA MER SYNLIKT FÖR OMGIVNINGEN. FYSISK UTSATTHET OMFATTAR I DENNA SKRIFT SEXUELLT OCH FYSISKT VÅLD. TILL DET SEXUELLA VÅLDET HÖR OCKSÅ KRÄNKANDE ANVÄNDNING AV PORNOGRAFI OCH DET KAN HANDLA OM TVÅNGSSITUATIONER.

FYSISK UTSATTHET

Sexuellt våld: förnedrande intimitet

Sexuellt våld är inte alltid synonymt med en heterosexuell man som begår övergrepp mot en kvinna. Drygt elva procent svarade att de var, eller hade varit, utsatta för sexuellt våld i ett nuvarande eller tidigare förhållande.

Bland dem som levde i en våldsrelation när studien gjordes var 31 procent utsatta för sexuellt våld. Både kvinnor och män fanns bland de utsatta såväl som bland förövarna. Ett resultat som återigen bryter mot den gängse uppfattningen av offer och förövare. Sexuellt våld är för många synonymt med en heterosexuell man som våldtar en kvinna.

Men det finns flera slag av sexuellt våld. Bland annat räknas kränkande användning av pornografi som sexuellt våld. Förutom frågor detta ställdes frågor av typen: *Har din nuvarande/dåvarande sambo/partner tagit i dig på ett sexuellt sätt mot din vilja, till exempel genom att ta tag i dig, hålla fast dig, kyssa eller krama dig?* En annan fråga löd: *Har din nuvarande/dåvarande sambo/partner tvingat dig till någon form av sexuell aktivitet genom att hota dig, hålla fast dig eller göra dig illa på något sätt?*

Drygt elva procent svarade att de var eller hade varit utsatta för sexuellt våld i ett nuvarande eller tidigare förhållande. Homosexuella män rapporterade utsatthet i sitt nuvarande förhållande i betydligt större omfattning än lesbiska kvin-

nor, 17 procent respektive sju procent. Bland bisexuella var det fler kvinnor än män som var utsatta av en nuvarande partner, fyra respektive två procent.

När det gällde det tidigare förhållandet uppgav fler lesbiska kvinnor, 20 procent, än homosexuella män, tolv procent, att de varit utsatta för sexuellt våld. Bland bisexuella hade tio procent kvinnor och två procent män varit utsatta.

Bland transpersoner och ifrågasättande svarade en mycket liten del att de utsattes för sexuellt våld av sin nuvarande partner. Men av en tidigare partner hade tre procent ifrågasättande varit utsatta.

Sammantaget var män i majoritet som

förövare av sexuellt våld mot sin nuvarande och tidigare partner, oavsett den utsattas kön eller sexuella läggning. Resultatet ger anledning att fundera över kopplingen mellan våld, sexualitet och maskulinitet. En annan reflektion över resultatet är om kvinnor och män, oavsett om de är utsatta eller förövare, har olika uppfattning om när en sexuell handling övergår i ett övergrepp eller till en våldshandling. Överhuvudtaget är mekanismerna bakom våld i parrelationer något som kräver ytterligare forskning.

Fysiskt våld: sparkar och slag

Mäns utsatthet för fysiskt partnervåld var i stort sett lika stor som kvinnors. Oftast utsattes de av en samkönad partner. I hela gruppen svarade drygt 21 procent att de var, eller hade varit, utsatta för fysiskt våld av sin nuvarande eller tidigare partner.

För att avgöra hur omfattande det fysiska våldet var tillfrågades de som deltog i studien bland annat: *Har din sambo/partner eller före detta sambo/partner kastat något på dig som skulle kunna göra dig illa?, Har din sambo/partner eller före detta sambo/partner slagit dig med öppen hand eller knytnäve, slagit dig med något hårt föremål, eller sparkat dig?* och *Har din sambo/partner eller före detta sambo/partner hotat med eller använt kniv, skjutvapen eller annat vapen?*

Av de 198 personerna som uppgav utsatthet för någon form av våld av sin nuvarande partner var drygt två

tredjedelar, 134 personer, utsatta för fysiskt våld. Till antalet var det ungefär lika många kvinnor som män. Åter visade det sig att män rapporterar om utsatthet, tvärtemot antaganden om att män inte kan eller vill tala om att de utsätts för våld i en parrelation. Dock behövs mer forskning som belyser hur män förhåller sig till att vara offer.

Homosexuella män var den enskilt största gruppen utsatta för fysiskt våld av sin nuvarande partner med 31 procent. Lesbiska kvinnor kom därefter med 26 procent. Bland dem som identifierade sig som bisexuella var endast en procent

män utsatta för fysiskt våld, medan sju procent bisexuella kvinnor rapporterade utsatthet.

Till största delen utsattes både kvinnor och män för fysiskt våld i en samkönad parrelation. Också de bisexuella kvinnorna. Det är ett resultat som skiljer sig från rapporteringen om utsattheten för sexuellt våld – där män var i majoritet som förövare.

349 personer rapporterade att de varit utsatta för någon form av våld i sitt senast avslutade förhållande. Hela 84 procent av dem svarade att de varit utsatta för fysiskt våld av sin före detta partner.

Kvinnorna var i klar majoritet; 36 procent lesbiska och tolv procent bisexuella. Dessutom fanns ett par transkvinnor och en heterosexuell kvinna bland dem som varit utsatta i en tidigare relation. Bland de ifrågasättande hade fem procent varit utsatta för fysiskt våld.

Bland de fysiskt våldsutsatta männen var homosexuella i majoritet med 27 procent. Tre procent bisexuella män var utsatta i sitt tidigare förhållande.

Resultaten visar att fysiskt våld ofta förekommit i en tidigare samkönad relation. Men också lesbiska kvinnor har även utsatts av heterosexuella män. När det gäller bisexuella kvinnor uppger en stor andel, sju procent, att de varit utsatta av en tidigare heterosexuell manlig partner.

De homosexuella männen rapporterar att de varit utsatta av till största delen homosexuella manliga före detta partners. Bisexuella män, som var tio stycken till antalet, hade i fem fall utsatts av en heterosexuell kvinna. Tre av dem hade utsatts av en bisexuell manlig partner och enstaka av en homosexuell manlig partner respektive av en ifrågasättande.

Polisanmälan och försök att få hjälp och stöd

Endast sex procent av de 349 personerna som var eller hade varit utsatta för någon form av våld hade gjort en polisanmälan, 20 kvinnor och tio män.

I fem procent hade polisen fått kännedom om våldet på annat sätt. I de fall där utsattheten kommit till polisens kännedom på annat sätt var kvinnorna tio stycken och männen tolv stycken.

De flesta hade alltså inte anmält våldet de utsattes för. Eftersom frågeställningen i samband med detta var otydlig,

(se *Så gjordes originalstudien* på sid 24) var bortfallet stort. Men det framgick att de som sökt hjälp framförallt hade vänt sig till en traditionell verksamhet. Nästa avsnitt, *Bara ett fåtal söker hjälp*, beskriver vad som erbjuds våldsutsatta lhbt-personer.

ORGANISATIONER SOM ERBJUDER SKYDD, STÖD OCH HJÄLP FÖR VÅLDSOFFER SAKNAR I STOR UTSTRÄCKNING BEREDSKAP ATT BEMÖTA LHBT-PERSONER ELLER ATT ERBJUDA DEM ADEKVAT STÖD. EN DEL AV DESSA ORGANISATIONER ANTAR DESSUTOM ATT LHBT-PERSONER I FÖRSTA HAND VÄNDER SIG TILL VERKSAMHETER MED LHBT-KOMPETENS. DET KAN LEDA TILL ATT DE INTE UPPMÄRKSAMMAR DE LHBT-PERSONER SOM FAKTISKT VÄNDER SIG TILL DEM.

BARA ETT FÅTAL SÖKER HJÄLP

Endast ett fåtal lhbt-personer har sökt hjälp när de varit utsatta för våld av en partner. Då har de oftast vänt sig till en traditionell verksamhet, exempelvis kvinnojour, brottsofferjour eller kommunal socialjour. Samtidigt råder det på många håll en missuppfattning om att lhbt-personer helst söker sig till "sina egna" organisationer – som funnes det ett väl utbyggt nät av brottsoffermottagningar för våldsutsatta lhbt-personer landet runt. Det gör det inte. Det är framför allt i storstäderna det finns möjligheter att samtala med en kurator/behandlare inom ramen för Riksförbundet för homosexuella, bisexuella och transpersoners rättigheter, RFSL. RFSL har 25-talet lokala avdelningar i landet. På ett tiotal avdelningar finns Gayjourer eller HBT-jourer som dock är mer inriktade på samtal som rör känslor kring att vara lesbisk, homosexuell, bisexuell eller transperson.

Enstaka avdelningar har uttalat brottsofferverksamhet, exempelvis Värmland, med inriktning på hatbrott.

Riksförbundet RFSL har en nationell brottsofferjour där man under anonymitet kan tala med en kurator/behandlare.

Enligt *FN:s Deklaration om grundläggande rättsprinciper för offer för brott och maktmissbruk* ska alla offer, utan åtskillnad, behandlas med medkännande och respekt för sin värdighet. I Sverige har socialtjänsten sedan 2006 fått ett vidgat ansvar för brottsoffer och deras anhöriga. I socialtjänstlagen står bland annat: *"Socialnämnden skall särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation."*

Lhbt-personer som utsätts för våld eller övergrepp av närstående nämns inte specifikt i lagen men med den aktuella

skrivelsen kan åtminstone lhbt-kvinnor inkluderas. I samband med att frågan uppmärksammas, av bland andra regeringen, kan man räkna med att fler söker vård, rådgivning, hjälp och polisanmäler i högre grad. En stor del av det lokala arbetat med brottsoffer för våld i parrelationer sköts av ideella organisationer. Därför vilar det både på myndigheter,

kommuner och andra organisationer som möter brottsoffer att öka kunskapen om lhbt-personers livsvillkor och samlevnadsmonster, om homofobi, strukturell diskriminering och utestängning av lhbt-personer samt om heteronormen för att kunna ge ett adekvat stöd.

” Det råder en missuppfattning om att lhbt-personer helst söker sig till ”sina egna” organisationer

Vad har hänt på tre år?

När grundstudien *Våldsamt lika och olika* genomfördes under 2004 och 2005 framgick att de traditionella verksamheter som undersöktes var heteronormativa till sin karaktär. De var utformade för att möta kvinnor som utsatts för våld av en manlig partner och för att behandla män som förövare av våld mot en kvinnlig partner.

De verksamheter som ingår i studien fanns utanför storstäderna. En eller flera personer på dem intervjuades per telefon. Under mars 2008 har organisationernas hemsidor och webbdokument granskats för att se om synen och arbetet har förändrats sedan studien genomfördes. Dessutom har en del kommunal information på nätet granskats.

Kvinnojournerna

Deras målgrupp var framförallt kvinnor som utsatts för våld av en manlig partner. Sedan dess har det hänt en del och idag finns det kvinnojouurer som uttalat tar emot våldsutsatta kvinnor i lesbiska parrelationer. Exempelvis kvinnojouren i Norrköping har ett telefonnummer för lesbiska och bisexuella kvinnor, separat från det ordinarie journumret. Då vet den våldsutsatta att jourkvinnan har kännedom om att det rör sig om en icke-heterosexuell hjälpsökande. Som våldsutsatt slipper man då att inleda med att förklara sin självdefinition. Att alltid behöva tala om vem man är kan kännas som att vara i ett konstant underläge. I övrigt erbjuder kvinnojouren lesbiska och bisexuella kvinnor samma stöd som heterosexuella, exempelvis skyddat boende.

Sveriges Kvinnojourners Riksförbund, SKR, gav i början av 2008 ut en handbok:

Våld i samkönade relationer, för att öka kunskapen i samtliga anslutna jouurer. På hemsidan skriver SKR att man särskilt vill uppmärksamma behovet hos bland andra: *"Lesbiska kvinnor, utsatta för våld av sin partner."*

Av Riksorganisationen för kvinnojouurer och tjejjourer i Sverige, Roks, hemsida framgår att organisationen primärt arbetar med att stödja kvinnor som utsatts för våld av en manlig partner. I sin värdegrund skriver man dock: *"Våld förekommer också mellan tjejer och kvinnor i lesbiska relationer. Roks anser att detta våld kan förklaras utifrån att dominerande maktstrukturer har anammats och att dessa förhållanden kan återspeglas i vissa lesbiska parrelationer."*

Kvinnojournerna erbjuder skyddat boende.

Mansjournerna

Mansjournerna ansåg under 2004 och 2005 att våld i homosexuella parrelationer låg utanför deras egentliga verksamhetsområde. Men man rapporterade att man tagit emot homosexuella par med problem under sin separation för samtal. I huvudsak inriktade sig mansjournerna på papparollen, vårdnadstvister och separationer. Så är det också i dag, enligt hemsidan. I Sveriges Mansjourners Riksför-

bunds stadgar står: "SMR är partipolitiskt och religiöst obunden och utgår från övertygelsen om alla människors lika värde, oavsett kön, ras, nationalitet eller religion." Troligen är utelämnandet av sexuell läggning i uppräkningsgrunder ett förbiseende, snarare än en medveten exkludering av homo- och bisexuella män. Skyddat boende för våldsutsatta män finns inte.

Kriscentra för män

Kriscentra för män har som sin huvudsakliga uppgift att arbeta med män i olika krissituationer samt med mäns problem kring aggressivitet och våld. Kriscentrum runt om i landet har professionella behandlare/rådgivare anställda. Man hade stött på relationsproblem i manliga homosexuella parförhållanden och även våld i en manlig homosexuell

relation när *Våldsamt lika och olika* gjordes. Man använder begreppet "våld i nära relationer" och skriver i sina stadgar, reviderade 2006: "Våld i nära relationer inkluderar alla slags relationer mellan närstående som heterosexuella par, samkönade par, syskonrelationer och andra familje- och släktrrelationer."

Kriscentra för män erbjuder inte skyddat boende.

Brottsofferjourerna, BOJ

BOJ möter alla typer av brottsoffer. Det finns 110 jourer i landet. I många fall finns ett samarbete med en lokal kvinnojour. 2004 hade ett fåtal BOJ-jourer stött på samkönat partnervåld. En uppfattning var att lhbt-personer inte söker stöd utanför den egna gruppen. Man ställde inga frågor om sexuell läggning, men menade att det troligen finns ett mörker-

HJÄLP SVÅR ATT HITTA

Nätet är idag ett av de snabbaste och mest använda sätten att söka information. Vid en genomgång av de undersökta organisationernas hemsidor kan man våren 2008 konstatera att ingen av dem informerar om att lhbt-personer tillhör målgrupperna, bortsett från SKR. Den text som berör samkönade parrelationer eller våldsutsatta lhbt-personer är svår att finna. Språket är ofta neutralt från kön, könsuttryck och sexuell läggning. Exempelvis används termerna "våld av närstående", "relationsvåld" och "partner" flitigt. En positiv tolkning är att lhbt-personer därmed inkluderas. En kritisk synpunkt är dock att det kan dölja okunskap och omedvetenhet om våld i lhbt-relationer. I en situation där någon är i behov av hjälp och stöd är signalen snarast att detta inte går att få hos de undersökta organisationerna.

Ingen av organisationerna använder exempelvis regnbågssymbolen som är en etablerad signal om att alla är välkomna. Ingen av dem har heller en länk på sina hemsidor till RFLS Brottsofferjour. Däremot finns länken på Brottsofferportalen. När RFLS nämns är det endast som "ideell organisation" på Brottsofferjourernas riksorganisations hemsida.

tal av våldsutsatta lhbt-personer. Mellan 2004 och 2006 genomfördes ett omfattande Våld mot närstående-projekt i flertalet BOJ-jourer. Fokus låg på kvinnor som utsätts för våld av en manlig partner. I november 2007 rapporterade BOJ i ett pressmeddelande att man mötte över 8 000 våldsutsatta kvinnor under 2006. Detta sätts i samband med samhällsin-satser för att bekämpa mäns våld mot kvinnor. En viss medvetenhet om vålds-utsatta lhbt-personer och våld i sam-könade parrelationer finns dock hos BOJ. I ett hemsidesdokument daterat 2004 uppges bland annat: "... att en viktig fråga är att homosexuella män som utsätts för hedersrelaterat våld får skydd. De saknar idag möjlighet att få skyddat boende. Deras situation behöver uppmärksammas." På vissa BOJ-jourer erbjuds skyddat boende.

Gayjourer

Av de fem tillfrågade hade två Gayjourer stött på våld i lhbt-relationer. En av dem hade enbart mött lesbiska våldsutsatta medan den andra hade haft kontakt med både lesbiska kvinnor och homosexuella män. De hade givit det stöd de kunde och hänvisat personerna vidare. Ett skäl till att inte alla jourerna hade stött på problemet kan vara att de våldsutsatta vänt sig till någon av RFSL:s kurators-mottagningar i Stockholm, Göteborg eller Malmö. En annan anledning kan vara att Gayjourerna framförallt är kända som kamratstödande verksamheter, dit man vänder sig för att få stöd under exempelvis komma ut-processen. 2008 har en del Gayjourer bytt namn till HBT-jourer, men inriktningen är densamma. På hemsidorna hänvisas till RFSL Brotts-offerjour och till den lokala BOJ-jouren.

RFSL Rådgivningen Skåne och RFSL:s kuratorsmottagningar i Göteborg och Stockholm

2005 skrev ingen av dessa mottagningar ut våldsutsatta i parförhållanden som specifik målgrupp. I stället fanns problematiken inkluderad under formuleringar som "*relationsproblem med partner, familj och barn*". 2008 ser det i stort sett ut på samma sätt. RFSL Rådgivningen Skåne nämner inte våld i parrelationer: "*Vi finns tillgängliga för dig som har frågor och funderingar om homo- och bisexualitet samt könstillhörighet. Vi lägger också stor tonvikt på diskriminering samt hjälper dig som blivit utsatt för HBT-fientligt våld.*"

Dock finns en flik om hedersrelaterat våld på grund av sexuell läggning, där en kartläggning finns att ladda ned. Dessutom har man en hemsida som vänder sig till lhbt-personer som utsätts för hedersvåld, www.heder.nu

Göteborg väljer skrivningen: "*Känner du att du behöver samtal kring: sexuell identitet, könsidentitet, komma ut-processen, relationer, säkrare sex, hiv och hälsa, hatbrott, familjevåld, hedersrelaterat våld, diskriminering, trakasserier och hot.*"

Varken i Malmö eller Göteborg hänvisas till RFSL Brottsofferjour eller till lokala BOJ-jourer.

RFSL Stockholms kuratorsmottagning tar inte heller upp parrelationsvåld men hänvisar till riksförbundets nationella brottsofferjour. 2005 uppgav kuratorsmottagningen på RFSL Stockholm att man mötte ungefär 20–30 klienter, av totalt drygt 200, som var utsatta för partnervåld.

RFSL Brottsofferjour, Stockholm

Här fanns 2004–2005 den största kunskapen om våld i lhbt-relationer, liksom om hatbrott mot lhbt-personer. Dels fanns en jourtelefon, dels en mottagning med möjlighet till samtal med kurator. Dessa verksamheter fortgår och våren 2008 har en hemsida lagts upp med en mängd ny information, bland annat om våld i samkönade relationer, www.rfsl.se/brottsoffer

Gynekologmottagning för lesbiska och bisexuella kvinnor, Södersjukhuset, Stockholm

Hit kan lesbiska och bisexuella kvinnor ringa på ett speciellt telefonnummer, vilket innebär att den som svarar vet att det är en lesbisk eller bisexuell kvinna som ringer. Man slipper oroa sig för att komma ut för den man talar med. 2005 hade man här inte stött på partnervåld, men heller inte ställt frågor om det.

Mama Mia Barnmorske- gruppen, Stockholm

Mama Mia har specialiserat sig på lesbiska och bisexuella kvinnor som väntar barn, eller vill bli gravida. Här hade man inte stött på partnervåld 2005, men uppgav att man skulle förbättra sin frågemetod. Tillsammans med Danderyds förlossning har man startat Regnbågsprojektet för blivande lhbt-föräldrar. Här finns lhbt-kompetens.

Psykhälsan på Venhälsan, Stockholm, Gayhälsan på Sahlgrenska universitets- sjukhuset, Göteborg

Dessa mottagningar arbetar framförallt med behandling av hiv och med psykologisk behandling av patienter och anhöriga. Anledningen till att de ingick i studien *Våldsamt lika och olika* är att bland annat amerikansk forskning pekar på att hot om att outa den utsatta partners hiv-status kan ingå i psykologiskt våld. En smittad förövare kan också använda sin egen sjukdom som hot. 2005 hade dessa kliniker mött patienter som utsatts för psykologiskt och sexuellt partnervåld. Eftersom detta inte är klinikernas behandlingsområde hade patienterna hänvisats vidare till sjukhusets kuratorsmottagning och kommunal familjerådgivning. Man hade också stött på våldsutsatta som sökt akut psykiatrisk vård för andra problem och att det då framkom att det även gällde partnervåld. Ingen av klinikerna kunde bekräfta att outing av hiv-status hade förekommit. De intervjuades uppfattning var att de våldsutsatta man hade mött i första hand sökte sig till traditionella verksamheter, exempelvis familjerådgivning, psykiatri eller brottsofferjourer.

Noaks Ark Röda Korset, Riksförbundet för hiv- positiva, Positiva gruppen

Dessa ideella organisationer arbetar hiv-förebyggande och med att motarbeta diskriminering av hiv-smittade. Också de tillfrågades av skälet att outing av hiv-status skulle kunna ingå i partnervåld. Här fanns det dock ingen som helst kunskap om partnervåld i lhbt-relationer.

EN VIT FLÄCK PÅ KARTAN

Sammantaget framgår det att inte heller bland de organisationer som har lhbt-kompetens finns särskilt stora möjligheter för våldsutsatta att få stöd och hjälp. Undantaget är RFSL Brottsofferjour. Självklart måste man också beakta att ideella organisationer väljer sina målgrupper själva.

För att samhället ska kunna ge adekvat hjälp återstår en hel del, både i fråga om lagstiftning, kommunernas sociala arbete, professionella och ideella organisationer. Idag framstår området hjälp och stöd för våldsutsatta lhbt-personer närmast som en vit fläck på kartan. Letar man på exempelvis Stockholms, Göteborgs och Malmös kommunala hemsidor hittar man samma neutrala språk som hos de genomsökta organisationerna. Söker man lite noggrannare hittar man Malmö stads Handlingsprogram för insatser vid våld mot kvinnor och barn från 2007. Där konstateras bland annat:

”Förekomsten av våld i relationer bland homo-, bi- och transpersoner har länge varit ett relativt osynligt fenomen och personer som utsatts för våld i samkönade relationer söker inte hjälp i samma utsträckning som utsatta i heterosexuella par. Det krävs särskilda ansträngningar för att nå ut till denna grupp. Det finns även behov av insatser riktade till personal för att höja kunskapsnivån såväl som för att undanröja fördomar. Det kan handla om en medvetenhet om att 'den goda vännen' som följer med vid polisförhör eller på läkarbesöket kan vara den som utövar våldet, men även om att inte bagatellisera våld mellan kvinnor eller nedvärdera män som utsatts för partnervåld.”

Vad påverkar hjälpsökande bland lhbt-personer?

Alla känner alla

Våldsutsatta lhbt-personer efterfrågar verksamheter med lhbt-kompetens. Ett skäl till att man trots det inte alltid vänder sig till de få som finns kan vara upplevelsen av att "alla-känner-alla" i lhbt-kretsen på den ort man bor. Man vill inte riskera sin anonymitet genom att söka sig till en lhbt-organisation; den man sitter i samtal med skulle kunna vara en vän privat, eller ingå i bekantskapskretsen.

Exkludering

Begreppet "mäns våld mot kvinnor" är etablerat i till exempel rättsväsendet, sjukvården, socialtjänsten och framför allt i kvinnojourerna. De är uppbyggda för att bemöta och hjälpa kvinnor som misshandlats av en manlig partner. Det i sig kan förklara varför endast ett fåtal våldsutsatta i lhbt-förhållanden faktiskt söker hjälp. Många gånger vänder sig våldsutsatta lhbt-personer till en god vän, någon i ursprungsfamiljen eller en arbetskamrat man har förtroende för. Man tänker sig helt enkelt inte att det finns någon samhällelig hjälp att få. Och faktum är att det stämmer. Skyddat boende för lhbt-personer saknas, med undantag av för lesbiska och bisexuella kvinnor som erbjuds skyddat boende av de flesta kvinnojouurer. Kunskapsbristerna om våldsutsatta lhbt-personer, särskilt om homo- och bisexuella män och transpersoner i parförhållanden, är stor. Påverkansprogram eller behandling av lesbiska förövare saknas helt.

Förutom den strukturella utestängningen finns attityder som: "Vi har en känsla av att lhbt-personer inte söker sig till verksamheter för heterosexuella." och "De håller sig för sig själva och är fördomsfulla mot heterosexuella.". Det förhållningssättet förstärker exkluderingen och antyder att våldsutsatta lhbt-personer får skylla sig själva för att de inte söker hjälp hos de traditionella verksamheter som finns. Indirekt kan det tolkas som att majoritetssamhället inte behöver bry sig om problemet.

Ett enkelt sätt att visa att alla är välkomna är att ha en regnbågssymbol, på exempelvis hemsidan eller på informationsmaterial om verksamheten.

Bristande kunskap och förståelse

Lhbt-kompetens är något våldsutsatta lhbt-personer omnämner som särskilt viktigt. En avgörande skillnad mellan en våldsutsatt lesbisk eller bisexuell kvinna och en heterosexuell kvinna som söker sig till exempel till en kvinnojour är att en lesbisk eller bisexuell kvinna tvingas komma ut för den hon samtalar med. Möts man då – i en redan utsatt situation – av oförstående, bristande respekt, avståndstagande eller uttalad homofobi är risken stor att traumat ökas ytterligare.

Ett exempel på negativ erfarenhet som gjorts av hjälpsökande är när en rådgivare eller terapeut ifrågasätter och problematiserar personens sexuella lägg-

ning/självdefinition snarare än att fokusera på våldet. Då blir man som våldsutsatt inte tagen på allvar. En rädsla för att bli bemött på ett negativt sätt hindrar lhbt-personer att söka hjälp.

Tystnad och ordval

Att alltid i alla sammanhang utgå ifrån att alla är heterosexuella är ett sätt att osynliggöra lesbiska, homo- och bisexuella. Det är en härskarteknik. Om inte sexuell läggning uppmärksammas i mötet med ett brottsoffer riskerar man att missa att det handlar om våld i en parrelation. För att åter använda exemplet med den misshandlade kvinnan som söker vård vore det direkt farligt att inte uppmärksamma att "vännan" hon har med sig kan vara den våldsutövande partnern. I sin tur kan det leda till att den utsatta inte får adekvat behandling, stöd och hjälp.

Är man ovan att möta lhbt-personer kanske man känner sig osäker på hur man ska ta upp ämnet. Men i stället för fråga en kvinna om "hennes man" kan man fråga "Vill du berätta om din partner?" eller "Lever du med en kvinna eller man?"

En del upplever att det är mycket privat att ställa frågor om sexuell läggning. Det kan tyckas märkligt mot bakgrund av att Sverige på hundra år gått från att vara ett sexualfientligt land, styrt av moraliska och religiösa normer, till att bli närmast besatt av sex. I alla fall om man får tro medierna. Där är en obligatorisk heterosexualitet förhärskande. Paradoxalt nog omges vi av skildringar som handlar om sexualitet samtidigt som det är känsligt att tala om. En annan aspekt är att heterosexuella

aldrig definieras utifrån sin sexuella läggning. Med lesbiska, bisexuella och homo-sexuella är det tvärtom; de betraktas i första hand utifrån sexuell läggning.

Skam

Skam har olika dimensioner. Det är vanligt att utsatta för våld i parrelationer känner skam – oavsett kön, könsuttryck och sexuell läggning. Den kan ytterligare ökas för en person i en lhbt-relation – på grund av föreställningen att ett sådant parförhållande borde vara jämlikt och därför sakna över- och underordningsmönster.

Ibland kan man stöta på skam som handlar om social nedvärdering. Hos omgivningen kan det yttra sig som tystnad, ofta kamouflerad till missriktad hänsyn. Omedvetet utgår man från att en icke-heterosexuell person har något att skämmas för och av det skälet uppmärksammar man inte sexuell läggning. Till skillnad från tillfällig skam, som uppstår när man gjort något man skäms för – man känner skammens rodnad – kommer den nedvärderande skammen ur diskriminering och förtryck. Ibland talas också om införlivad skam, till exempel när icke-heterosexuella övertar omvärldens fördomar och diskriminerande syn på sig själva. Det kan innebära att en våldsutsatt lhbt-person tolkar våldet på samma sätt som en omedveten omgivning: "Jag kunde inte föreställa mig att kvinnor slåss." eller "Som man borde jag väl kunna försvara mig?". I det läget är det viktigt att en stödperson eller behandlare kan synliggöra att det är fråga om ett systematiskt våld i en parrelation och att ansvaret för våldet hör hemma hos förövaren.

En våldsutsatt lhbt-person kan också känna skam över att lämna ut sin partner, eller vara rädd för att hela lhbt-gruppen ska uppfattas negativt.

Alla behandlas lika

Det är viktigt att ställa sig frågan: Betyder alla människors lika värde att alla alltid ska behandlas på samma sätt? Konsekvensen av en oreflekterad likabehandling är egentligen att alla behandlas som om de är heterosexuella. Som beskrivits finns det likheter i dominansmönster och våldsmekanismer i allt partnervåld. Liksom det finns skillnader i livs-

villkor mellan heterosexuella personer/par och lhbt-personer/par. Homofobi, diskriminering, utestängning och osynliggörande är något majoriteten sällan berörs av personligen.

En förutsättning för likvärdig, respektfull och korrekt behandling är vetenskapen om olikheter. Samtidigt är det av största vikt att inte enbart betona det som skiljer lhbt-förhållanden och olikkönade parförhållanden åt. Risken är i så fall stor att man upprepar utestängningsmekanismen och gör lhbt-personer till "de andra", "de som avviker mot normen".

”

Konsekvensen av en oreflekterad likabehandling är att alla behandlas som om de är heterosexuella.

VIDARELÄSNING

Våldsamt lika och olika – Om våld i samkönade parrelationer

Carin Holmberg & Ulrica Stjernqvist

Rapport nr 36

Centrum för Genusstudier

Rapporten kan beställas på telefon: 08-674 73 09

eller e-post: henning.brullhoff@kvinfo.su.se

www.kvinfo.su.se

Samkönat partnervåld. Vad är det och vilket stöd behövs?

Carin Holmberg och Ulrica Stjernqvist,

Tidskrift för genusvetenskap 4/2007

RFSL Brottsofferjour

www.rfsl.se/brottsoffer/

Våld i samkönade relationer

– en handbok från SKR

Sveriges Kvinnojourers Riksförbund

Kan beställas genom hemsidan

www.kvinnojour.com

HomO:s KommunWebb

Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning: www.homo.se

JämO

Ombudsmannen mot diskriminering på grund av

kön/könsuttryck: www.jamo.se

Information till brottsoffer

Stödsamtal för våldsutsatta kvinnor/Kvinnofridslinjen: 020-50 50 50

Vill du veta hur en rättegång går till: www.rattengangsskolan.se

All information du behöver som brottsoffer: www.brottsofferportalen.se

Webbadresser till källor som anges i skriften

Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter: www.rfsl.se

Brottsofferjourernas riksförbund: www.boj.se

Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige: www.roks.se

Sveriges Kvinnojourers Riksförbund: www.kvinnojour.com

Barnmorskemottagningen Mama Mia: www.mamamia.se

Regnbågsmottagningen, Danderyds sjukhus: www.ds.se

Gynekologisk mottagning för lesbiska och bisexuella kvinnor, Södersjukhuset Stockholm: www.sodersjukhuset.se

Venhälsan, Södersjukhuset, Stockholm: www.sll.se

Gayhälsan, Sahlgrenska sjukhuset, Göteborg: www.sahlgrenska.se

Hiv-Sverige: www.hiv-sverige.se

Positiva Gruppen: www.pgvast.se

Noaks Ark: www.noaksark.org

Statistiska centralbyrån: www.scb.se

Riksorganisationen Sveriges Professionella Kriscentra för Män: www.rikskriscentraforman.se

Sveriges Mansjourers Riksförbund: www.mansjouren.nu

VÅLDSAMT LIKA OCH OLIKA

En skrift om våld i samkönade parrelationer

Arbetar du professionellt eller ideellt med stöd och hjälp till personer utsatta för partnervåld? Fattar du beslut om verksamheter som rör brottsoffer?

Våldsamt lika och olika – En skrift om våld i samkönade parrelationer vänder sig till praktiker, beslutsfattare och andra som är intresserade av att lära mer om partnervåld. Skriften vill bidra till ett professionellt och respektfullt bemötande och omhändertagande av våldsutsatta, oavsett kön och sexuell läggning. Den ger en baskunskap om våld i samkönade parrelationer samt en överblick av förekomsten av detta våld.

Skriften är en populärvetenskaplig bearbetning av Carin Holmbergs och Ulrica Stjernqvists kartläggning *Våldsamt lika och olika – Om våld i samkönade parrelationer* från 2006.

